

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
Ташкент—1978

ЖАМОЛ КАМОЛ

ДОСТОНЛАР

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент—1978

Уз
К 21

Камол Жамол.
Достонлар.— Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978С.—
136 б.

Жамол Камолнинг лирик ҳамда фалсафий шеърларини, нафис ғазалларини муҳтарам китобхон яхши билади. Шoirнинг ушбу «Достонлар» китобига «Армон», «Тош тугён», «Варахша» каби йирик шеърйй полотнолари киритилган бўлиб, уларда муҳаббат фйдойилари, уруш қурбонлари, оналарнинг муқаддас туйгулари улуғланади.

Камал Джамал. Поэмы.

Уз2

К $\frac{70403-70}{352(06)-78}$ 38—78

APMOH

Онам Ҳожарбегим Муллохўжа қизининг
азиз хотирасига бағишлайман.

Уч ойдирким,
Совуқ хабар бесабр,
Қишлоқ бўйлаб чарх уради шитобда:
«Ширин кампир кўз юммоқда кўп оғир,
Ширин кампир кўз юмолмай, азобда...»

Бу мушкулга
На тадбир бор, на чора,
Бўлса, айтинг, қайси қутлуғ китобда?
Қийин кунга қолди буви бечорэ,
Уч ойдирким, жон беролмай, азобда...

Раис хомуш,
Ғамгин боқар бухгалтер;
Бир қайғу бор қоровулда, миробда:
«Ширин буви, Ширин буви... кўп оғир!
Шўрлик ҳамон жон беролмай, азобда!..»

Чоллар маъюс
Йиғлашади кампирлар:
«Бандасининг ҳоли шундай хароб-да!
Нажот бермас ёсин, дуо-такбирлар,
Ширин бувиш... жон беролмай, азобда!..»

Шу ишора,
Шу алам бор беомон

Уфқ сари оғаётган офтобда:
«Тўзим берсин.. Тўзим берсин.. Кўп ёмон!
Шўрлик ҳамон жон беролмай, азобда!..»

Қуёш ботар,
Шафақ ёниб, чўғланар,
Оқшом чўқар.. Лекин худди шу тобда —
Биров ўлим тўшагида тўлғанар,
Ширин она жон беролмай, азобда!..

* * *

Шамчироқ ёқишди
Уйда қўшниллар,
Хастанинг юзига
Қўнди шуълалар.
Етарди у, оппоқ —
Болишда оппоқ,
Гўё яшин урган
Хазон бир япроқ!
Кўзлари юмуқди..
Ажин юзида
Паришон шуълалар
Аста ўйнарди.
Қуюқ, қиров қошлар,
Кумуш киприклар
Кўринмас оловда
Куйиб-ёнарди.
Ҳиқичоқ тин берган
Шу ором дамда
Олис бир шарпага
Қулоқ солгандай,
Олис бир шарпани
Илғаб олгандай,
Диққат ва орзиқиш
Бор эди унда...

Танҳо шам ёруги
Муъжаз ҳужранинг
Деворлари бўйлаб
Лип-лип сирғалар.
Чала, ним ёруғда
Бурчак-бурчакда
Сандиқ, сопол кўза,
Эски офтоба,
Бир-икки жом... яна —
Алланималар
Милтираб кўринар,
Ва ғойиб бўлар...
Яна, шам ёғдуси
Шолча, кигизнинг
Сўник гулларига
Тегиб ўтарди.
Жимжит оқшом эди,
Эшикда шамол
Хазон япроқларни.
Шилдиратарди...
Худди шам ёнида,
Пастак курсида
Бир коса сув ажаб
Жимиллаб турар.
Гоҳо парвоналар
Кўзи қамашиб,
Ўзини шамгамас,
Косага урар...
Мўътабар хастанни
Қуршаб ҳар ёндан,
Дока рўмолларни
Ҳимариб ғамгин,
Кекса кўзларида
Ҳасрат-мунг билан
Уч-тўрт кампир шунда
Ўлтирар сокин...

Бир тола пахтани
 Ҳўллаб дам-бадам,
Бириси беморга
 Сув томизади.
Шивир-шивир суҳбат
 Тўхтамай бир дам,
Белгисиз қирғоққа
 Аста сузади...
 Бири сўзлар худди
 Бир йил муқаддам
Кўргани тушининг
 Қароматидан,
Бири «Хатми қуръон»
 Шарофатидан..
Лекин нима бўлди?
 Инграниб хаста,
Яна беҳол-беҳол
 Тўлғаниб қолди?
Ҳиқичоқ бошланди,
 Тинчи йўқолди.
Қурушқоқ лаблари
 Жуфтланиб аста,
Бўлиниб-бўлиниб
 Чиқди бир овоз,
Эвоҳ, завол чоғи
 Айтилган бу роз
Тинглаган жонларни
 Даҳшатга солди..
— Шўрлик йўқдаяпти
 Кенжатайини! —
Деди ёқа ушлаб ,
 Кайвони буви.
Ҳамма изтиробда
 Эгди бошини,
Ажинлардан оқди
 Аламнинг суви..

Боғиафзал—Шофирконда кўҳна қишлоқ,
Жуда машҳур ҳусайнию олучаси.
Чорбоғчалар туташ-туташ, сокин, овлоқ,
Бир чеккада Ширин кампир ҳовличаси.
Билқиллаган арава йўл, ундан нари —
Кеча-кундуз шовиллаган лойқа ариқ.
Сал узаниб, йўл бурилар кўприк сари,
Кўприк эса мудом қийшиқ, лойга қориқ.
Бу ерларнинг оғуши кенг, осмони кенг,
Шивирлайди Қизилқумнинг шамоллари.
Шох ташлаган мажнунтоллар қўрғонга тенг,
Ҳилпирайди яшил-яшил рўмоллари.
Ариқ бўйи, кўприк боши баъзан сурон,
Хуноб бўлар шофёр ёки аравакаш.
Бир ғилдирак сувга кетса, аҳвол ёмон,
Авжга чиқар ҳай-ҳайлашу отни саваш.
Шу кўприкдан ўтишади солиб шовқин,
Қора-қура болажонлар, ака-ука.
Қайбириси магазинга гугурт учун,
Қайбириси дорн учун аптекага.
Баъзан шунда бошлашади тўполонни
Тойчоқланиб, мушукланиб, кучукланиб,
Лекин сира тарк этишмас «Ассалом»ни,
Қайбириси «Ашшалом!» дер чучукланиб.
Ширин буви алиқ олар, таҳсин айтар,
Ўлтираркан эшик таги—остонада.
Уни кўрар, кимки бундан ўтиб қайтар,
Ўлтирганин, қўллар доим пешонада.
Сочи оппоқ, киприклари, қоши оппоқ,
«Ойинг қайда, Жўравойнинг жажжи ўғли?»
Савол бериб, жавобига солмас қулоқ.
«Собирмисан? Сигирларинг нима туғди?»
«Манави ким? Сингилчангми? Ҳафизами?
Баракалла, Соливойнинг эркатой!..»

Ҳой, қизалоқ, отинг нима, Нафисами?
Келмаптими магазинга ҳинду чойи?..»
Болажонлар катта-кичик ёки тенгқур
Тизилишар, кўзларини жовдиратиб.
Кампир билан суҳбат қизир: чуғур-чуғур,
Тарқалишар сўнгра елиб, йўл чангитиб.
Йўл—гузарга жимлик чўкар. Ширин буви
Ултиради ёлғиз ўзи остонада.
Қимир этмай, олисларга боққан кўйи,
Ултиради, қўллар пана пешонада.
Олисларда йўллар, дарахт тизмалари,
Туташ-туташ далалару уфқ, осмон.
Уфқ ости, осмон ости ундан нари
Манзил-манзил ёруғ олам, улуғ жаҳон!
Аллақайдан пайдо бўлиб эвараси
Бир нима деб ғужуллайди... Буви хомуш.
Ичкаридан яна келар унинг саси,
«Нима дейди бола пакир? Бирон юмуш...»
Кампир ўзни унутади. Хаёллари—
Учишади олис-олис, баланд-баланд.
Унут бўлар бола, қишлоқ дала—бари,
У юзма-юз қолар танҳо олам билан!
У оламга шивирлайди, олам унга —
Ҳасратини, аламини, ғуссасини.
У оламга шивирлайди олам унга —
Оналиги, оламлиги қиссасини.
Олам унга умид айтар, у оламга —
Бағишлайди қалби, увоқ жуссасини.
Олам унга таскин айтар, у оламга —
Қисматиға тушган аччиқ ҳиссасини..

* * *

Унда олам эмас,
Елғиз олам эмас,

Оламлар ёнарди,
 Оламлар!
Осмон ёнар эди,
 Ер ёнар эди,
Одамлар ёнарди,
 Одамлар!
Ендирувчи эди,
 Куйдирувчи эди,
Кул қилгувчи эди
 Қадамлар!
Фашист печкасида,
 Жанг майдонида
Одамлар ёнарди,
 Одамлар!
Босиб келар эди
 Фаним беомон,
Босиб келар эди
 Ғамлар, аламлар!
Фронт орқасида,
 Нафрат ўтида —
Одамлар ёнарди,
 Одамлар!
Босиб келар эди
 Қаттол ёв билан
Ҳар неки,
 барбодлар,
 барҳамлар!
Меҳнат фронтида,
 ўч оташида —
Одамлар ёнарди,
 Одамлар!..

* * *

Эл-юрт қўзғалди,
 Ватан қўзғалди,

• Юраклар гурнлаб,
Аланга олди,
Буюк халқ борини
Майдонга солди,
Фашист газандалар,
Титранг бу замон!..

Мамлакат ҳайқириб,
Уммондек тошди,
Жанггоҳлар оташи
Кўкка туташди,
Ботирлар ёв билан
Кун-тун савашди,
Қўшилмай, бир четда
Турар қайси жон?..

Авалло, тўнғичи
Шайланди жангга:
«Онажон, ҳеч нима
Бўлмайди менга...
Бир кўрсатиб қўяй
Уша душманга!
Келин, неварага
Сиз, бўлинг посбон...»

Кейин ўртанчага
Етишди навбат,
Ажаб йигит эди —
Қарчиғай сумбат,
«Онажон, ғам еманг,
Қайтаман албат!» —
Деди-да, жанг сари
Юрди паҳлавон.

Бир йил ўтар-ўтмас,
Айни субҳидам,

Қалқиди онанинг
Кўзларида нам,
Жўнади фронтга
Кенжатоғи ҳам,
Йиғлаб, йўл бошида
Қолди меҳрибон.

Она энди жангдан
Хат-хабар кутар,
Кун демай, тун демай,
Орзиқар, кутар,
Емон туш кўрганда
Хавф-хатар кутар,
Шунда юрагини
Бўшатар пинҳон...

Фарзандлар ўт кечар
Жангда мардона
Колхозда иш-ташвиш,
Чопиқ, яғана,
Келини—йўлдоши,
Тер тўкар она,
Бир қўлда ўроғу
Бир қўлда кетмон...

Ўтга ўт туташди,
Жангларга жанглар,
Тунларга тунлару,
Тонгларга тонглар,
Ҳадемай, Ғалаба —
Савти жаранглар,
Аммо, нима бўлди
Сенга, онажон?!

Уруш, деб аталган
Қора қабоҳат
Унинг ҳам бағрига
Солди жароҳат,
Хат олди кетма-кет
Учта «қорахат»,
Онанинг бошига
Йиқилди осмон!..

* * *

Табиат,
Онага
Шафқат қил,
Сабр бер,
Тўзим бер,
Чидам бер.

Табиат,
Онага
Шафқат қил,
Қонли
Ярасига
Малҳам бер!
Уч ўғил!..
Уч ўғил!!
Уч ўғил!!.
Бу қандай гап ахир,
Қандай қабоҳат!
Онага
мадад қил,
мадад қил,
Ахир, онасан-ку,
табиат!..

Аввалига уч ой ётди алангада,
 Ҳушдан оғиб, куйиб-пишиб, алаҳсираб.
 Кейин қотди гўё муздек ялангида,
 Вужудини титроқ босиб, талмовсираб.
 Ахир бир кун кўзин очди гашти пешин,
 Кўринарди йиққан каби ақли ҳушин.
 Бир пайт аста ғудурлади: «Ёлғон, ёлғон,
 Учовидан биттаси-ку омон қолган!..»
 Лекин ўзни талвасада отди, ҳайҳот,
 Қишлоқ узра кўтарилди доди фарёд:
 «Ишонмайман, ишонмайман, ёлғон, ёлғон
 Учовидан биттаси-ку омон қолган!
 Учовини туққан эдим терга ботиб,
 Учовини боққан эдим заҳмат тотиб,
 Ишонмайман, ишонмайман, ёлғон, ёлғон.
 Учовидан биттаси-ку омон қолган!..»
 Отасидан қолган учта сағир эди,
 Учови ҳам менга юрак-бағир эди,
 Ишонмайман, ишонмайман, ёлғон, ёлғон!
 Учовидан биттаси-ку омон қолган!..»
 Тўшак узра мук тушдию қолди жимиб,
 Қоқ-қовжироқ кўзларини ёшга кўмиб,
 Куйиб-пишиб шивирлади: «Ёлғон, ёлғон!
 Учовидан биттаси-ку омон қолган!..»
 Йиғлайверди, кўз ёшларин селдай қуйиб,
 Кимдир деди: қўйинг, йиғлаб олсин тўйиб!..

Ундан бери келиб кетди неча баҳор,
 Йиллар кечди карвон каби қатор-қатор,
 Йиллар оша, йиллар оша: «Ёлғон, ёлғон!
 Учовидан биттаси-ку омон қолган!..»
 Йигит етиб, сафга кирди невараси,
 Дастёр бўлди, мана, тўнғич эвараси,
 Дилда ҳамон ўша армон: «Ёлғон, ёлғон!

Учовидан биттаси-ку омон қолган!..»
Йиллар кечар макон тутиб остонада,
Йўл қарайди, қўллар ҳамон пешонада...
Юрагида ёлғиз умид: «Ёлғон, ёлғон!
Учовидан биттаси-ку омон қолган!..»

* * *

Она кўп яшади...
Илғай олмасди —
Ортга боқиб, умр учи қирини,
Йигирма бешдайди
Ёвуз босмачилар
Чавоқлаб кетганда эрини.
Чавоқлаб кетганди лаънатилар,
Шўрлик қонга ботиб,
Берган эди жон.
Жон бераркан
Излаб, кўзлагани,
Кўзлаб
Сўзлагани эди: уч ўғлон!
Қирқ беш йил ўтибди...
Лекин қайдадир,
Қайлардадир ҳозир
ўша учовлон?
Қачон пок бўларкин
бойқушлардан,
Босқинчидан
шу буюк жаҳон?!
Она кўз тутарди,
Она кутарди...
Умид бахш этарди
шу ёруғ жаҳон.
Бир кун эмас, бир кун,
Бир кун эмас, бир кун —

Кириб келар, дея ўша уч ўғлон...
Кутишга розийди она
 минг йил ҳам,
Миллион йил ҳам
 кутишга рози.
Бир кун эмас, бир кун,
 Бир кун эмас, бир кун
Лоақал биттасин
 кўрсайди!..
Лекин ўлим яқин...
 Улим жуда яқин,
Мана эшитилар саси,
 сўроғи...
Энди нима бўлар?..
 Энди нима бўлар?..
 Энди нима бўлар
 бундан бу ёғи?!.
Наҳот, кўрмай ўлса?..
 Бир бор кўрмай ўлса?..
Бир бор кўрмай туриб,
 Таслим этса жон?..
Ахир у она-ку!..
 Бу қандай бедодлик!..
Ваъда этганди-ку
 Ер билан Осмон!..
Лекин, Ер сўзламас,
 Осмон ҳам хомуш,
Умиддан чақнамас
 «йилт» этган чақин.
Осмону заминни
 зулмат қопламиш...
Демак, ўлим яқин...
 Жуда ҳам яқин!..
Мана, у...
 Ҳар ёқда
 шом шарпасидай

Қора увадасин
судрайди.
У аввал
бидирлаб
эварасидай,
Онани
оромга ундайди...
Кейин...
Маҳкам тутар
унинг ёқасидан,
Кейин
қутуради
аламдан...
Она: «Йўқ!»—дер қатъий,
Она исён қилар!..
Она болаларин сўрар
оламдан!..

* * *

Докторлар! «Умид йўқ,
Инфаркт!»—дейишди,
Лаблари кўкарди,
Қовоқлар шишди.
Фарқ этолмай қолди
Кун билан тунни,
Поёнсиз бир оғриқ —
Олами уни
Оташ алангали
Бағрига олди.
Тили ғализланиб,
Гулдираб қолди...
Бир куни чақириб
Неварасини,
Яна келинию,
Эварасини,

Рози-ризолик ҳам
Сўргандай бўлди,
Улимга ижозат
Бергандай бўлди.
«Алвидо!» ҳам айтди,
Лекин шу замон
Кўз ёшлари сачраб,
Ерга тўкилди...
Бироқ кўп ўтмади
Оналик меҳри
Бошлади қайтадан
Буюк галаён.
Она бундоқ таслим —
Этолмасди жон!..
Она жанг қиларди —
Даҳшат, беомон,
Ажин манглайда —
Ажалнинг муҳри...
«Қийналиб кетди-ку,
Бечора!»—дея
Кампирлар неча бор
Фолин очдилар,
Ирим бўлсин, дея
Остонасига
Мозор тупроғини,
Ҳатто, сочдилар..
Бариси бефойда...
Ажал енголмас,
Оловда чирпанар
Онанинг жони.
Гўё сарҳад билмас,
Сира сарҳад билмас
Онанинг
ажалга
исёни! .

У оламдан
 ҳисоб-китоб сўрар,
У адолат сўрар
 ўлимдан.
Олам хомуш,
 ингранар ажал:
Нима келарди, деб
 менинг қўлимдан!..
Шундай ўтиб борар
 ҳафталар, ойлар,
Оловда чирпанар
 шўрликнинг жони.
Ҳали сарҳад билмас,
Ҳали давом этар —
Онанинг
 ажалга
 исёни!..

* * *

Тун ярим. Тўлин ой—
 Теракдан пастда,
Тин олгандай бўлди
 Бечора хаста,
Қайвони кампирлар
 Аввал «уф-уф»лаб,
Кейин ҳар томонда
 Қолдилар ухлаб...
Иримга ёқилган
 Шамнинг шуъласи —
Паноҳида эди
 Она ҳужраси...
Бир маҳал кўзларин
 Очди-да хаста,
Инграниб, ўридан
 Қўзғолди аста

Сурииниб-судралиб
Эшикка борди,
Қора терга ботиб,
 Ҳорганча ҳорди...
Тин олди қуришқоқ —
 Лабларин ялаб,
Сўнгра ташқарига
 Чиқди эмаклаб...
Чайқалиб, супада
 Суриинди анча,
Маъюс боқар эди
 Унга қўрғонча.
Онанинг ҳолига
 Боқарди ҳайрон,
Пастак ошхонаю,
 Бостирма айвон...
Не машаққат ила
 Етди-да, она,
Таниш остонага
 Бош қўйди, ана...
Бир пайт бош кўтарди
 Яна ҳансираб,
Олисга, ой қўнган
 Уфққа қараб,
Бор кучини йиғиб,
 Не алам билан:
«Ҳа-ёт-жо-он!»—деб
Инграб чиқарди овоз,
«Му-род-жо-он!»—деб
Мунграб чиқарди овоз.
Сўнг «Пў-лат-жо-он!»—деди
 Шу оҳангга мос...
Эвоҳки, бу чорлов,
 Аламли бу роз,
Уфқнинг бағрига
 Ханжардек ботди,

Жимжит кўргончани
Тамом уйғотди.
Ҳамма югуришиб
Келдилар шу чоғ,
Кимдир ўксиб-ўксиб
Йиғлади узоқ...

* * *

Табиат,
онага
шафқат қил,
Қаҳрингга
олдинг-ку,
қаҳрингга...
Етар бас,
қийнама,
мадад қил,
Ол энди
шўрликни
бағрингга!..
Куйик бир шам каби
милтираб қолди,
Куйик бир шам каби!..
Айлагин шафқат,
Онанинг
жонига
таскин бер энди,
Ахир,
онасан-ку,
табиат!..

Эртаси кун Она бир-бир исмин айта,
Болаларин чорлайверди қайта-қайта.
Айтар сўзи: «Болам, болам, болам!» эди,
Эшитганга алам, алам, алам, эди...
Йиғилишди қишлоқдаги кампир-чоллар,
Йиғилишди раис бошлиқ оқсоқоллар...
Кенгашдилар, айтиб гапнинг сирасини,
Онажонга кўмаклашмоқ чорасини...
Топиларкан ҳар мушкулнинг бир чораси,
Онажоннинг учта шаҳид дилпораси —
Суратида уч йигитни шайладилар,
Белларига қайиш камар бойладилар.
Она бир гал «Ҳаётжон!»— деб чорлаган он
Ичкарига қадам қўйди Ҳаёт—ўғлон...
Она шўрлик сиғдиролмаё севинчини,
Алпонг-талпонг қучмоқ бўлди тўнғичини.
Бўғиларди, бўғиларди нафаслари,
Кўтарилиб—тушар кўкрак қафаслари.
Қани энди дилбандига тўя қолса,
Қани энди кўзларига жойлаб олса...
Болажоним, болажоним, келдингми?—дер,
Кутиб, адо бўлганимни билдингми?—дер.
Бу дунёда борлигингни билар эдим,
Билардимки, бир кўришни тилар эдим.
Аттанг-аттанг, бир озгина кечикдинг-да,
Икки ойми-уч ой аввал келганингда
Суюнчига ўзим ҳар ён чопар эдим,
Сенга атаб иссиқ нонлар ёпар эдим.
Келганингга қилар эдим тўй-маърака,
Келар эди бутун қишлоқ, ака-ука!
Болагинанг эр етишди чин баҳодир,
Кўрмадингми, кўзларингга чалингандир?
Келингинам кўрмадимки келганингни?
Билармисан неваралик бўлганингни?

Неваралик бўлиб қолдинг, болам, суюн,
Энди менсиз ўтказасан унинг тўйин...
Ҳа, эскириб қолди, болам, бизнинг қўрғон,
Қайтадан қур иморатни...
— Хўп, онажон!...
Укаларинг унутмагил, қур ёнма-ён
Уларга ҳам икки манзил...
— Хўп, онажон!..
Катта уйинг сандиғида дўппи, чопон...
Бориб, дарров кийиб олгин...
— Хўп, Онажон!..
Қуруқ-қоқшоқ қўлларини Она очиб,
Дуо қилар, кўз ёшларин сочиб-социб...

* * *

«Онажон!» деб Мурод кирар
ҳасратзада —
Она қолар яна ажиб талвасада.
Лабларида ярим йиғи, ярим кулгу,
Билмас эди: йиғласинми, кулсинми у?..
Бўйларингга ўзим қурбон бўлай, дейди,
Эгил кўпроқ, нафасингдан олай, дейди.
Ҳижронингда не кунларни кечирмадим,
Фиғонингда не тунларни кечирмадим!..
Кирар эдинг, болам, доим тушларимга,
Юрар эдим келолмайин ҳушларимга...
Пешонамда бор экансан, шукур, шукур,
Агар шукур деёлмасам, мен ношукур...
Уқ ялади ўнг юзим, деб, полвон болам,
Ёзган эдинг, изи ҳатто қолмаптиям.
Бир гап айтай, болам, лекин, ўксинмагин,
Уша ёлғон «қорахат»дан бир йил кейин
Хосиятинг уйимизни ташлаб кетди,
Ташлаб кетди, кўзимизни ёшлаб кетди.

Аммо, болам, сен ўксинма, қилма парво,
Қизлар борки, бир-биридан сара, зебо,
Пайсалга ҳам солавериб, чўзма ўйинг,
Шу кузакдан қолдирмагин никоҳ тўйинг.
Ҳаёт аканг толеинга қайтди омон,
Ҳар бир ишда маслаҳат сол...
— Хўп, онажон!..
Ҳа, ўзинга қурмоқ бўлсанг ҳовли-қўрғон,
Аканг билан ёнма-ён қур...
— Хўп, онажон!..
Қатта уйнинг сандиғида дўппи, чопон,
Бориб, дарров кийиб олгин...
— Хўп, онажон!..
Қуруқ-қоқшоқ қўлларини Она очиб,
Дуо қилар кўз ёшларин сочиб-социб...

* * *

Энг охири кенжатоғи кириб келар,
Енгил-енгил қадам ташлаб, юриб келар.
Она боқиб, ҳаприқади куйик жони,
Ўша-ўша навниҳоли — Пўлатжони!..
Қоши қуюқ, қарашлари сузуккина,
Ҳатто аскар кийимда ҳам нозиккина.
Келар экан қўлин чўзиб «онажон»лаб.
Она унга бағрин очар «болажон»лаб.
Боласининг бошин олиб сийнасига,
Сочларини суртар сўник дийдасига.
Ҳой, яхшилар, ўнгимми ё тушим?— дейди,
Эсим бутми, ўзимдами ҳушим?— дейди.
Уч ўғлимни омон кўрдим, омон кўрдим,
Йиғи қурсин, йиғламайман, ёмон кўрдим,—
Дейди, яна ёшлар қуйиб, бўзланади,
Бўзланади, боласига юзланади:
Болагинам ўзгармабсан сира-сира,

Бундоқ хат ҳам ёзмадинга, ора-сира.
Хатларингни кутиб, онанг эдо бўлди,
Дийдорингни бир кўришга гадо бўлди!
Ҳа, майлига... Ўзинг келдинг—менга давлат,
Ахир, ўрнинг босармиди бир энлик хат.
Кўзларимга суриб, болам, бирин-бирин,
Асраб қўйдим китобларинг, дафтарларинг.
Дўхтирликка ҳавасларинг баланд эди,
Кечиктирмай, вақт борида ўқи энди.
Токчадаги хумчойнакда йиққанам бор,
Олиб қўйгин, бир кунингга яраб қолар.
Ҳа, мабодо, қурмоқ бўлсанг ҳовли — қўрғон,
Аканг билан ёнма-ён қур...
— Хўп, онажон!..
Қатта уйнинг сандиғида дўппи, чопон
Бориб, дарров кийиб олгин...
— Хўп, онажон!..
Қуруқ-қоқшоқ қўларини Она очиб,
Дуо қилар, кўз ёшларин сочиб-сочиб...

* * *

Тамом!..
Аламлари битди ҳаммаси,
Кўзларини юмиб,
Хўрсинди Она.
Бор-йўғи бир лаҳза
Ўтди чамаси,
Гойиб фарзандларин
Чорлади яна...
Ўғиллар киришди,
Кийиб беқасам,
Уларни ёнма-ён турғизиб
шундоқ,

Кўзларини узмай,
киприк қоқмасдан,
Термулди,
термулди,
термулди узоқ!..
Оқарган лаблари
қимтинди,
сўнгра —
Назарин ўгирди
чироққа...
Пўллар ва одамлар...
Она кетиб борар,
Она кетиб борар
белгисиз ёққа...

* * *

Эртасига
Она жон берди...
Аmmo —
Эшитган жонларни
чулғади даҳшат.
Она жон беришин
биларди ҳамма,
Бундоқ жон беришин
билмасди фақат.
Онани топишди тонгда,
остонада,
Сўнган кўзларида
муз қотган ҳасрат.
Шўрлик жон бермишди
ўша остонада,
Совуқ чангалида —
учта «қорахат!..»

Ахир

топганди-ку
таскин-тасалло

Қучаркан

учовлон
жигарпорасин...

Она қалби билан
сезганмикин ё

Ҳамдард одамларнинг
«чорасин?»

Нега жон бермади
уйда, тўшагида?

Нега остонани
этди ихтиёр?

Илоҳий бир сир бор
бунинг тагида,

Илоҳий маъно бор,
изоҳи душвор...

Бу сирни
бировлар
пайқади бироз,

Ва лекин,
бировлар
била олмади.

Эшитганлар
йиғлашди, холос,

Йиғламаган одам
қолмади...

Ёндирди,
куйдирди
машъум уруш

Бечоранинг
бутун ҳаётини.

Бу ҳам етмагандай,
заҳарлади,
Зулматга чўктирди
вафотини!..

Азиз онажонни,
дилпора жонни

Топширгали
она тупроққа,
Елғиз қишлоқ эмас,
қишлоқлар,
кентлар,

Бутун район
қалқди оёққа.

Ҳамма ҳис қиларди
улуғ тобутни

Елгага олишдек
юрак бурчини.

Ҳамма ошиқарди,
Ҳеч бўлмаганда

Теккизиб қолмоққа
Қўлин учини.

Муқаддас болишдек
тупроқ қатига

Аста бош қўяркан
тиним топган жон,

Муборак Заминда
унинг иззатига

Аста бош кўтарди
уч ўғлон...

Бири Днепрда, бири Орёлда,
Венада ётарди бири —
хок бўлиб.

Она иззатига
турдилар сафда,
Заминдай мусаффо,
нурдай пок бўлиб!..

Она кута-кута сўнди, уларни
Лекин сен кутасан, жонажон,
Сен кутасан шаҳид ўғлонларингни,
Азиз Ўзбекистон — онажон!..
Булоқлар эмас бу—боғларинг аро,
Интизор кўзингда соғинч ёшидир.
Қоялар эмас бу—тоғларинг аро,
Бағринга зил чўккан ҳижрон тошидир...
Бу ҳижрон мангудир!..
Қурбонларингни
Сен мангу кутасан, жонажон,
Сен кутасан шаҳид ўғлонларингни,
Азиз Ўзбекистон — Онажон!..
Буюк ҳижрон аро бир жаҳон таскин,
Бир дунё тасалли сенга ёр бўлсин,
Мусаффо осмонинг кўрмасин тутун,
Мунаввар қуёшинг мангу бор бўлсин,
Байроғинг ҳамиша яшнаб лолагун,
Шаҳидлар қонидек беғубор бўлсин,
Умринг ҳам башарнинг умридек узун,
Иқболинг оламдек пойдор бўлсин!
Шукуҳлар, шавкатлар,
шонларга тўлиб,
Сен мангу яшнайвер,
жонажон!
Сен мангу яшнайвер
жонажон бўлиб,
Азиз Ўзбекистон —
Онажон!

1973.

декабрь.

ТОШ ТУҒЁН

Бугун Бухородан қалбини излар,
Излар минг йўлларга кирган хёлин...

Зулфия

1

Май

Зумрад самоларга ёғдирар тинмай —
Қуёшдан оташ тўла нурномаларни.
Гул билан, чечак билан чулғамиш атай
Чўлларни, чўллар аро афсоналарни...
Ярқираб кўк тоқига чиқади офтоб,
Афсона Самандардек ёнмоқни ўйлаб.
Қаҳ-қаҳлаб, юсаклардан этаркан хитоб,
Шамоллар сурон бошлар Уртачўл бўйлаб.
Қорайиб, қўшин каби босар яйдоқ ғув.
Ғув ўтар!.. боқсанг издан, кўзинг қорайиб;
Ғув кетар... бўталоқнинг бақирганию,
Қўзичоқ ноласини борлиққа ёйиб...
Баланд қир этагида мук тушар, мана,
Нарёғи—жаннатдайин маъво этаги.
Шу ерда тинар ваҳший сурон, тантана,
Бошланар саболарнинг майин эртаги.
Кейин—кўз етгунча боғ, далажон, дала...
Қўпирар ерда шарбат, ишкомларда май.
Тунда ой, кундузлари қуёш—машъала,
Миришкор олтин йиғар, бол йиғар тинмай...
Йўқдир бахмал ёпинган уфқларга чек,
Қуёш ҳам амин бунга, осмон ҳам амин,
Ҳайрат, ҳаяжон ичра боқади Ойбек,
Қанотлари остида бухорий замини!..

Самолёт—кўк баҳрида кумуш бир кема,
Зилол мавжларда сузар енгил чайқатиб.
Шоир шод, ёноғида нурдан жимжима,
Самовий саёҳатнинг гаштини тотиб...
Мана, Зарафшон оқар, келинчак дарё,
Яшил бир кашта каби каноралари.
Олдинда—нақ сирли туш, нақ гўзал рўё,
Ялтирар бобо шаҳар миноралари...
Каналлар!., О, уфқдан зар уқа каби
Отилиб, шуъла янглиғ таралиб бутун,
Жон бермиш саҳроларга... Амунинг қалби—
Очибди ҳар гўшада яшил бир тугун...
Шерозий бўрк остида ёнар чақин кўз,
Бир нигоҳга қамрайди Ойбек ўлкани:
«Нақадар сирли диёр! Етишмайди сўз...
Бежизмас Бухорои шариф дегани!..»
Шоирнинг лабларида ёнар табассум,
Сирғалар манглайида нур билан соя.
Кўзида бўстон каби очилар бир зум—
Роман!.. У ёзилажак буюк ҳикоя!..
Бухоро тарихидан... Эй жаҳон оша,
Минг йиллар адоғида қайнаган тарих,
Сен шоир юрагида қон бўлиб яша,
Ойбекдан асрорингни тутмагил дариг!..
Қаламдан жисмларга жон бергувчи у,
Дилларни яшнатгувчи удир бегумон.
У бахш этар, истаса, тошга ҳам туйғу,
Кўз ёши қатрасида кўргизар уммон...
Самолёт ўзни бирдан булутга олар,
Сўнг пастлаб чиза бошлар узун доира.
Мана, у ҳайбат билан ҳайқириқ солар
Жоменинг тоғдек юксак гумбази узра...
Ҳансираб тушиб келар толиққан лочин,
Чир учар нафасидан шағаллар, тошлар —
Замин қаршилар уни ёзиб қулочин,
Бош силкиб қолар ҳар ён гуллар, оғочлар.

Сўнги умтилув, мана—қўналға, манзил,
Пропеллернинг ҳорғин нолиши аро—
Ойбек дов қоматини кўтарар адил,
Боладек сурон солар: «Егдик! Бухоро!..»
Жилмаяр шоирга ҳамроҳи—ёри:
«Намунча ошиқасиз.. Кутинг бир нафас».
Шоирнинг кўзларида юрак баҳори—
Шодон бир табассумки, тавсифга сиғмас!..

II

Эҳ, бу орзу дегани мунчалар буюк...
Орзули жон дарёдай талпинар ҳарён.
Орзудан—юрагида қуёш каби юк,
Орзудан тоғдек бўлуғ бағрида тугён!..
Орзу арғумоғида югурар хаёл,
Тирмашиб чиқар ҳатто сайёраларга,
Орзудан дунёларга ёғдирар савол,
Нажот тилаб мазлуми бечораларга...
Орзулар бўронида учар эди у,
Офтобдек орзуларга кўринмасди чек.
«Қутлуғ қон» орзу эди, «Навой»—орзу.
Орзудан офтоб ясаб яшарди Ойбек...
Тарихлар қўрғонини ортиб елкага,
Истиқбол ўлкасига отди қулочин.
Замонлар билан сузди елкама-елка,
Асрларнинг қирови оқартди сочин...
Кўзида—мозийлардан не манзаралар,
Қулоқларида янграр не-не мулоқот,
Кўксида—қисматлардан ғамлар, яралар,
Онгида — тарихлардан мукамал ҳаёт...
Йўлчининг изтироби, Гулнор азоби,
Алишер қайғусини тортди қанчалар.
Уйғонган ва яшарган Шарқнинг хитоби
Илҳоми гулшанида очди гунчалар...
Гарчи кексайиб қолди, сочлар кумуш ранг...

Гарчи алвидо айтди тўкин-сочин ёз,
Ҳамон дил танбурида сабуҳий жаранг,
Юрак — қарчиғай каби, тилакда—парвоз...
Бир кез заъфар боғчада кезарди танҳо,
Кеч куз ёйганди ҳар ён асл кимёсин,
Оғочлар даврасида тинглади шайдо
Орзу кабутарининг янги нидосин...
Эзгу титроқ қўзғолди кўнгил қаъридан,
Чулғади борлиғини ширин бир оғриқ.
Илҳом шами лов этиб ёнди янгидан,
Юрагига сигинди, ёлборди ёниқ:
«Эй менинг титраб турган ганжи—ниҳоним,
Сирларинг яна бир бор очасанми, айт.
Дурларинг олам аро сочдинг-ку, жоним,
Мана, янги бир олам... сочасанми, айт.
Эй менинг сор лочиним, толиқмадингми?
Зангори уфқларга учамизми, айт!
Унда бир юлдуз яшар, қуёш ҳамдами,
Уша шан юлдузни ҳам қучамизми, айт!..»
Мана, ҳув, деб шоирни қучоқлар шамол,
Ним ёруғ ҳужрасига қайтар у хуррам.
Қиприқлардан нур тошар, кўзлардан хаёл,
Бармоқлари қидирар қоғоз ва қалам...

III

Утди ойлар, яна у шоири сарбаст
Шўнғиди тарихларнинг дарсхонасига.
Яна у қулоқ тутди, хаёл билан маст,
Утмишнинг мунгли, мудроқ ҳангомасига...
Яна у пири муғон—қари мунажжим
Ойбекка сирли-сирли ҳикоят айтар...
Дам кулар, дам соядек титраб қолар жим,
Дам толе юлдузидан шикоят айтар...
Тарих — тун қўйнидаги қора бир олам,

Устида асрларнинг алвон пардаси.
Уша парда ортида тинмайди бир дам
Ширакайф машшоқларнинг ҳижрон нағмаси...
Уша тун дунёсига Ойбек қўл солар
Ва олис асрларнинг зах чўнқиридан —
Қалбларни, қисматларни қутқариб олар
Гоҳ шафқат, гоҳи афсус-надомат билан...
Чанг босган чеҳраларга тутар у чироқ,
Аритар яноқлардан даврон гардини.
Мудроқ қош—кўзларга термулар йироқ,
Тинглар тош дудоқлардан юрак дардини...
...Мана, минг йиллар оша қайнаган ҳаёт,
Ваҳшатлар қўйнидадир яна Бухоро.
Юраклар—оёқ ости, умрлар—барбод,
Кўк тутунли, қуёшнинг кийими қаро...
Ғазнавийлар босқини!.. Ут ичра шаҳар,
Биров шу аросатда кечиб жонидан,
Чўғланган сандиқларни қутқармоқ бўлар
Еиғиннинг аждаҳодек олов комидан...
Сандиқлар ловуллайдилар... Уларда китоб!
Уларда маърифатнинг буюк кимёси...
Нечун у фарёд уриб, чекмасин хитоб,
Ёнмоқда унинг бағри, унинг дунёси!..
Чиқиб кетгудай ҳатто қинидан юрак,
Китоблар тутар ҳарён: ўнгу сўлида.
Ё оллоҳ, бу нимадир?! Қўллар жизғанақ,
Ловуллаб китоб ёнар ҳатто қўлида!..
Ойбек шивирлар ғамгин: «Эй буюк сиймо,
Эй фикр паҳлавони, эй баҳодир қалб...»
У яна тасаввурда кўради: Сино —
Машъум гулханлар аро кезар телбалаб.
Мана, мук тушади у, ожиз, бемадор,
Ва оппоқ дасторига ўт сачрар шу дам.
Таралар тутун аро такрор ва такрор:
«Дариғ, водариғ!»—деган инграниш, алам...
Шоир хўрсинар аждод—олимга дардкаш:

«Нақадар фоже умр! На қисмат, эвоҳ!
Сен-ку бир оташ эдинг, замон ҳам — оташ.
Сўнди у, сўнмагайсан, эй асл даҳо!..»

Лавҳалар, манзаралар оқади тинмай,
Гоҳо эш эса, гоҳо бир-бирига зид.
Зангори соҳилларда тонг ёришгандай,
Ёришиб келар кўзга буюк бир муҳит.
Шундай бошланар дилда ажиб бир ижод,
«Лозим азми Бухоро! Лозимдир сафар!» —
Дер шоир, уфқларга термулади шод,
Уша шан уфқларда — қадимий шаҳар!..

IV

Мана у, самолётдан энтикиб чиқар,
Эшикни қоплар алпдай қомати ила.
Ойбек! Нақ олтишда ҳам нигоҳи чақнар,
Қуюқ қош, йигит яғрин, сочлар фатила...
Буюк бир саркардадек азим шаҳарга —
Боқаркан, чехрасидан оқар виқор—нур,
Муҳаббати гаровдир улуғ зафарга,
Шоир бу қўрғонни ҳам забт эта олур!..
Хув, уфққа чизилган олтин лавҳадек
Шафақ алангасида кўринар шаҳар.
Лочин кўзлар қисилган... Боқадн Ойбек—
Бир зум... Не кечинмалар мавжида яшар.
Бирдан кенг сиймосида тошар табассум,
Дўстлар. мухлислар билан тўлмишдир майдон.
Қучар, қўл сиқар, ўпар боладек маъсум,
Қай тил билан меҳрини айласин баён!..
Шодликдан, таассуротдан кипригида ёш,
Шогирдлар оқимида ошиқар шоир.

Дўстлар ҳордиққа чорлар, унда йўқ бардош:
«Йўқ шаҳарни кўрайлик, кўрайлик ҳозир!..»

Не тонг, бир ёлқин каби ярқираб жоним,
Завқимни самоларга сочсам шу нафас.
Менинг афсона юртим, менинг маконим,
Шу буюк учрашувнинг шавқи билан маст.
Бухоро, эзгуликдан бошингда офтоб,
Бухоро, толеингда шон юлдузлари.
Қутлуғ тупроғинг яна кўзларга тавоб,
Унда—Ойбек излари, Ойбек излари!..

Паст-баланд иморатлар, боғчалари-ла
Шаҳар шом туманида келади юзиб.
Яғрин ташлаб улуғвор, юзида шуъла,
Ойбек ойнакдан боқар кўзларин сузиб...
Мана, шув ўтар ёндан посбон минора,
Урилар юзга қайноқ шаҳар нафаси.
Карвон қушдек талпинар, ногоҳ ярқираб —
Очилар кўчаларнинг жонли лавҳаси...
Шаҳар шом тўлқинида... Ранглар, оҳанглар,
Шоир ҳис оғушида—завқдан асабий.
Силкиб жингалак сочин, ҳар ён аланглар,
Жонон манзараларни ичар май каби...
Бир пайт таққа тўхтатар машинасини:
«Етар тинни эркалаш, оёқни аёв!
О, кўринг бу бўёқлар хазинасини,
Дўстлар, бобо шаҳарни кезайлик яёв...»
Улкан ҳовуз бўйида ҳайратга тўлиб,
Юксак мадрасаларнинг савлати аро:
«Бухоро!»—дейди мастдек, кўзлари кулиб,
Яна оҳ тортган каби: «Қадим Бухоро!..»

Шоир номи бу юрда самоларга тенг,
У янгатмиш дилларнинг адоларини.

О, мен тингладим ҳарён мафтун қалбларнинг
«Бу—Ойбек! Ойбек!»—деган нидоларини...
Майин қорақўлий бўрк манглайда кўркам,
Қўллар орқада, юзда ярашиқ виқор.
Кенг ҳаворанг плашда боради ўктам,
Бош таъзимда, қадамлар — йирик, салмоқдор...
Пастқам бир жин кўчага шартта йўл солар,
Чойхона. Ойбек келмиш!.. Дув турар ҳамма.
У сўйлар: «Машраб бунда айтган ғазаллар,
Мушфиқий лабларидан тошган қаҳқаҳа...»
«Балки шу кўчангиздан ўтгандир Сино. .»
Дер шоир, босолмайди ҳаяжонини,
Болқийди кўзларида латиф бир маъно,
Ойбек севар бўлажак қаҳрамонини!..

Мовий шом туманида Бухорога боқ,
Гумбазлар, миноралар ҳаёлот ичра —
Сузгандек .. унда-мунда ёнаркан чироқ,
Жонланар тушдагидек ажиб манзара.
Тоқи Саррофон... Шоир—кўзида ёлқин,
Қанотлар шовқинини тинглар бир нафас,
Қабуларлар чарх урар ҳу... шипга яқин,
Ғойиб бир дарё каби шовуллар гумбаз..

Оят-ривоят айтиб боқар равоқлар,
Ойбек юрар, кўзида чуқур ўй, ҳаёл.
Улуғбек мадрасаси... чақнар, ярақлар,
Сийпаб тош супаларни супураш шамол...
— Бир кеча тунай шунда! — дер шоир, лекин
Сархуш бир йўлчи каби термулар ҳар ён,
Минора орқасидан ой кулар ёрқин,
Бошлар ҳамроҳларини ўшанга томон.
Жоме тоmidан ойга, шаҳарга боқар,
— О, мен бу манзарага тўймайман асло!..
Яна Синодан сўйлар, ўйлари оқар,
Ойбек қалби — ой қучиб, пишқирган дарё..

Минора устидаги тўлин ой каби
 Тўлишар бу ўлканинг сўлим баҳори.
 Зарафшон тошар, нечун тошмасин қалби,
 Мана, неча кундирким, Ойбек — бухорий...
 Шоир мадрасаларни, тимларни кезар,
 Урганар кошинларнинг олов каштасин.
 Ой болқиб, оғочларга сочар экан зар,
 Симираб боғчаларнинг салқин нафасин.
 Гоҳо шўх кулиб дейди: «Рубоб келтиринг...
 Мен — соқий, ичинг чинний косаларда май!...»
 Гоҳо кексалар билан бошлайди гурунг,
 Сўрар, синчиклар, ўйлар, қайд этар тинмай...
 Баъзида ҳаяжондан тиллари дудуқ,
 О, неларга қодирсан дилдаги оташ!
 Кўзлари ола-кула, сўзлари юлуқ,
 «Аҳ-ҳа!...» дер ва кучаниб: «Ях-ши!» дер яккаш...
 Ойбек хаёлчан... Ойдек манглайида нур,
 Айтинг, ким буни ёлғиз хаёл деб атар?
 Хаёлни асрларга элтади шоир,
 Хаёл ҳам асрларга шоирни элтар...
 Хаёл ҳукмдори у, истаса, оҳу,
 Истаса, арслонлар ҳам сўйлар афсона.
 Хаёл уфқида қалқиб кўринади, хув,
 Бир қишлоқ... кўп қадимдан номи Афсона.
 Офтоб чарақлар унда олтин тўр ёйиб,
 Жаранглар болаларнинг сурон кулгуси.
 Биттаси тўхтар, мана, боқар жилмайиб,
 Ойбекнинг кўзларига тўқинар кўзи...
 «О, бу кўзлар, дер шоир, тийрандир мунча,
 Юлдуздай ёниқ, яна шабнам каби пок.
 Кун келиб, бу кўзларда тошар тушунча,
 Ҳам қуёш парчасидек ловуллаб идрок...»
 Йиллар сел даракчиси — шамолдай ўтар,
 Сино ўсади тинмай, улғаяр дунё.

У дунё асосини кафтида тутар,
Чор унсур: сув ва оташ, тупроқ ва ҳаво...
У — олим, ўлкаларга солар овоза,
Юксак чўққилар узра силкитар қанот;
Ҳам унинг лабларидан учар ҳар лаҳза —
Порлоқ уч калима: ишқ, ҳақиқат, ҳаёт!..
«Инсон — зоти шариф, дер, инсон — мўътабар;
У ишқнинг гулчамбарин бошига кийиб,
Ҳақиқат машъалини ёқсин ҳар маҳал,
Ҳам ҳаёт бўстонини сайр этсин тўйиб!..»
Бир машъал ёқди тонгдек ақлдан ўзи,
Ҳақиқат осмонида порлайдир ҳамон.
Замон аждари лекин йўлини тўсди,
У ғурбат саҳросида қолди саргардон...
Севги гулчамбарин ҳам совурди оғу,
Айрилиқ дўзаҳида ёна ва ёна —
Куйиб кул бўлди қалби!..

VI

Лекин қани у?..

Қани ҳусн париси? Қани Дурдона?
Бухоронинг тим-сиёҳ тун осмонида
Юлдуз бўлиб ёнарди Дурдона бегим.
Эртакдаги у машҳур мулки Канъон-да
Бунчалик латофатни кўрмаган балким...
Унинг ишқида ҳар дам куярди Сино,
Жондан, жаҳондан ортиқ суярди Сино.
Беморларга ҳар куни унинг каломи—
Малҳамди, унга ёлғиз Дурдона малҳам.
Қашшоқ бечораларга ўшанинг номин —
Ёд этинг дуода деб улашар дирҳам.

Қизнинг зеҳни, забони ҳуснидай порлоқ,
Тўқирди гоҳи гулдек нафис ғазаллар.

Ўқирди ошиғига... сасида титроқ,
Ой оламга юз очган оқишом маҳаллар.
О, у дамлар сурури!.. Иқбол қуёшин —
Яшил боғча қўйнида қучарди кўнгил.
Еруғ қисмат пойига шукрона ёшин —
Оқизиб, йиғламоққа ҳозир эди ул!

Қизнинг отаси — доводир, қари амалдор.
Ичини чақса ҳамки рашкнинг илони,
Ҳакимга эшигини ёпмасди зинҳор,
Висол соатларига бўлмасди монё.
«Бир куни куёв бўлур»,— деган андиша
Чолни «марҳаматлар»га ундар ҳамиша...

Севишган юракларнинг севинчи — дунё.
Тўй яқин! Кўрилмоқда шошқин тараддуд.
Лекин бу қандай офат, бу қандай бало —
Ёприлса юрт устига ногаҳоний ўт!

Ғазнавийлар босқини!.. Ҳар ёнда қирон,
Кесиш, бурдалаш, талаш, топташ — сиёсат.
Гузарлар, бозорларда ваҳший бир сурон,
Жоҳил уламоларда — давлат, раёсат,

Ушалар ҳукми билан не-не китоблар
Отилар осмон бўйи қора гулханга.
Сино шу оташгоҳда қаҳрини тоблар,
«Мана, ол!»—дея сўнгра сочар султонга.

Маҳмуд Ғазнавий ҳар он ўч олмоққа шай,
Қаёққа борсин Сино? Ҳар ёнда хатар.
Дўсти ёр «ҳижрат» дейди куйиниб бирдай.
Даҳшатли овозалар кун-кундан баттар.

Хешу ақрабо билан хўшлашар. Кейин —
Таниш дарчани қоқар тун ярим маҳал.
Қучар ёрини бир пас, эркалар гамгин:
— Ҳижрон буюрмиш бизга тақдири азал!..
Дурдона нақ соядек сассиз, садосиз —
Турар... Тиз чўкиб ёрнинг қучар оёгин.
Сино қалтирар, қизни бағрига босиб,
Қайноқ кўз ёшлар ювар унинг ёногин.

Мана, тун ўтар, йўлда, оппоқ тонг отар,
Олимни ҳайдар чўлга ғурбат шамоли.
Қадалиб ҳижрон тиғи бағрин қонатар,
Ёр қолди унда йиғлаб, не кечар ҳоли?
Эсга тушар ёр битган янги ғазал — байт,
Мана... Йўқ, ғазал эмас, мактуб, ажабо.
Ёри берганди кеча хайрлашув пайт,
Ўқиркан, даҳшат босиб, қичқирар: «Эвоҳ!»
Қайирар от бошини... Мулозим гаранг,
«Нима гап?» «Ҳайда!—дер у, — Бухоро томон!»
Отлар кўтарар чўлда булутдайин чанг,
Туёқлар зарбасидан титрар биёбон.

Дурдона мактуб ила ҳасратга тўлиб,
Уни зўр қабоҳатдан этмишди огоҳ:
«Жоним, мен оташингда ёндим шам бўлиб,
Энди ижозат айла, ўчай, алвидо!
Дадам шўрлик — амалдор, янги султонга —
Инъом этилганимни сўйлади кеча.
Ишқим — имоним энди ботсинми қонга,
Мен ундан айрилгунча, жонимдан кечай.
О, бир ҳамроҳинг бўлиб битгунча умр
Парвоз айламакни мен этгандим орзу.
Фалак бир савдо солди бошимга оғир,
Ич!—деб қўлларимга ҳам тутқазди оғу!»

Шаҳар чеккасидаги қабристонга жим —
Етарлар тун палласи. Машъум сир аён!
Шам ёнур қабрида... Яна аллаким —
«Қуръон!» оятларидан таралар фиғон. —
Сино тиз чўкар, дув-дув қуйилар ёши,
Ингранар, ун чекмакка мажолсиз аммо.
Ерини қучоқлайди!.. Айланар боши,
Чарх урар ер ва қабр, чарх урар само!

Ойбек хаёл қўйнида ўлтирар мубҳам,
Боқаркан, дилдорини босади ҳайрат:
Нега шоирнинг бугун кўзларида нам?
«Ғамгин, ғамгин, ғамгин!»— деб шивирлар фақат...

VII

Оёққа ўралишган шўх қизалоқни
Эркалаб, бир зум кўкка кўз ташлар шоир,
Бирдан севинч, ҳаяжон яшнатар уни:
«О, ҳангома бошлайди бу кеча ёмғир!»

Ёмғирни севарди у, ёмғир кўтарган —
Уша девдай баҳайбат булутларни-да.
На гўзал! Чақинлардан ўкириб осмон,
Тинмасдан жала қуйса тим-қаро тунда!
Уфқнинг пастқам, мовий деворин ошиб,
Булутлар... лашкар каби келишар, ана.
Бири олдинда сардор, тутундай тошиб.
Жулдур этаги юзга теккудек, мана.
Юксалган миноралар, гумбазлар узра —
Суришиб, самони ҳам этарлар қамал.
Сўнгра бошланар ғовур, таҳдид, пўписа,

Ярқираб унда-мунда ёқилур машъал.
Сўнг ҳужум!

Ҳужум!..

Мовий, шодон бир ҳужум!

Ерда ҳам, самода ҳам шаррос сел тошар.
Шоир жилмайиб, завқдан энтикади жим,
Ҳар ёнда зилол парда. Қаёқда шаҳар?
Тун бўйи ҳаволардан шаррослар ёмғир,
Тун бўйи ҳассос қалбга қуйилар хаёл.
Уйқу йўқ, хаёлларда учади шоир,
Кутар саҳарда уни сирли бир висол.

VIII

Уфқ очилиб келар... Булутлар оқар,
Мана, юксак, қадимий кўрғон устида —
Турар шоир, сел ювган шаҳарга боқар,
Заҳматкаш, у сеҳркор қўллар кўксида.
Ойбек бир ҳаёт қадар олди қалбига
Бу ўлканинг сумбул ранг, ипак шомини.
Юлдузи ҳам юракдан нур сочар унга,
Олмоқчи энди қалбга биллур тонгини.
Сирлашмоқчи юзма-юз ўлтириб, зотан,
«Қизлар» ва «Таробий»да сирлашди қанча.
Тарихга, тафаккурга тупроқ — ватан,
Шоир симирсам, дейди, энди тўйгунча.
Ёмғир тинган. Ҳув олис—уфққа яқин
Учар шўх булутлардан сўнгги ҳайқириқ.
Чор минор тепасида тонг кулар ёрқин,
Чор бакир гумбазида ярқираб яллуғ...
Миллион қалблар қуёши, юлдузи, ойи —
Бахш этмиш бу шаҳарга сўнгсиз эҳтирос.
Ранглар ва шаклларнинг сўнгсиз чиройи —
Сўйлар ойга, қуёшга, юлдузларга роз.
Бухоро—асрлардан асрларга бонг,

Сино, Наршахийлардан сўнмас овоза.
Асрдан-асрларга очган-ку ҳар тонг
Расо ўн икки ёққа буюк дарвоза.
Уша дарвозалардан кирган галма-гал:
Тун ва тонг, сув ва оташ, ўлим ва ҳаёт.
Гоҳида фарёд бўлиб порлаган машъал,
Гоҳида машъал бўлиб порлаган фарёд.
Қуёш, нур душманлари аламга тўлиб,
Машъал кўтарганларга ичкизган оғу.
Гоҳ Сино, гоҳи Дониш, гоҳ Айний бўлиб
Ва лекин ёна берган, ёна берган у!
Ойбек Парижни кездн, кездн Римни ҳам,
Не-не шаҳарларга у бўлмади асир.
Лекин Бухоро бошқа, бу бошқа олам,
Ҳайқирган уммон каби бунда буюк сир...

«Ажабо!» — дейди шоир ҳовлиқиб, шошиб,
«Тавба!» дер яна ширин табассум ила.
Ҳар ёнда чўққилари булутдан ошиб,
Қалашган тоғлар каби, буюк силсила.
Гумбазлар — нақ самога отилган тўлқин,
Бўлурму бир сўз билан айланса баён?
Шоир ташбиҳ излайди, юзида ёлқин,
— Тош тугён! — дейди тошиб, — тош қотган тугён!

Йўқ, бу миноралармас, тугёндир тамом,
Буюк халқ кўксигаги оташ тўла қалб.
Тош бўлиб отилгану тилаб интиқом,
Бағритош самоларга турар ўт қалаб!
Тебранмас, қимирламас, силжимас, сичмас,
Шундай чўнг, шундай собит, шундай безавол!
Асрлар—оёғида меҳмон бир нафас,
Замонлар—боши узра кўчкин бир шамол.
Шоир шивирлар яна: шаҳарми, тилсим?
Зангори уфқларми, дарёми, ёҳу?
Шу юксакдан Синога кўринган балким,

Ибсолга сут эмизган меҳрибон оҳу...¹
Бирдан қўйилар қалбга ёниқ бир армон:
Сино-ку шу диёрнинг жигарпораси.
У олис Ҳамадонда берар экан жон,
Ўтган кўз ўнгидан шу шаҳар
Бухоро—буюкларнинг умридек барҳақ, —
Деб хаёл денгизини тоширар шоир:
Тарихлар қўрғонини қура олган халқ
Истиқбол иморатин қурмоққа моҳир!

Шундай сирлашди улар, хандон уриб субҳ,
Тонгга юз тутганида фируза саҳар.
Бир ёнда — Ойбекдайин шоир-файласуф,
Бир ёнда — Бухорёдек файласуф — шаҳар.

IX

На гўзал! Ол шафақни қутлаб шодумон,
Қушчалар тонг машқини чалар айвонда.
Урни бўш, ётоғида кўринмас меҳмон,
Дўстлар излашар, қани, шоир қаёнда?
Булутдай иморатлар ҳар ёнда юксак,
Йироқдан боқар энди қалъаи қадим.
Ойбек тўзғитиб сочин, кўтариб кўкрак,
Яшил хиёбонларда ташлайди одим.
О, бу гул-чаманларда тўлғиндир ҳаёт —
Япроқлар чапагию қушлар сасига.
Қуш мўл жойда ҳаёт мўл, дейди шоир шод,
Хаёли учар бир дам «Тайр қиссаси»га²

¹ Ибн Синонинг «Саломон ва Ибсол» қиссасидаги ривоятга ишора.

² Ибн Сино асари.

Қандай соз муқояса: афсона ва қуш.
Афсонадек чирқираар қушларнинг қалби.
Асрдан-асрларга гурр этиб келмиш
Афсоналар—бир тўда кантарлар каби.
Муюшда дўстлар пешвоз, қўлларида гул,
Лабда табассум ила қўйишар қадам.
«Мен янги Бухорога асирман буткул!»—
Дер шоир, шогирдларин қучади хуррам.

Х

Мана у, қучоқ очиб, «Хайр!»— дер хурсанд,
Мезбонларга жонини этгудек фидо.
Ситамкор бу лавҳани қандай ёзай мен,
Аслида «Хайр» эмас, экан «Алвидо!»
Таробий тепасидек баланддан боқиб
Олисдаги шаҳарга термулар бир он.
Шаҳар ҳам боқар унга уфқдан қалқиб,
«Тош туғён!»— дейди шоир, ҳамроҳлар ҳайрон.
«Тош туғён!»— дея яна шивирлайди ул,
Шогирдларга юзланар, кўзларида нам.
Хабар бергил ғойибдан, изоҳ бер, кўнгил,
Не хаёллар кечмишди кўнглида бу дам?
Нега ёш бўлиб оқди кўзининг нури?
Ёки кўзлари билан айтдими видо?
Балки, бу ёзилажак асар сурури,
Балки, бу—буюк қалбда сирли бир нидо!
Ҳайҳот, ким билар бунӣ? Бўлмагай жавоб.
Жавобсиз жумбоқлар ҳам бор-ку дунёда.
Фақат битилмай қолди гўзал бир китоб,
Қолди орзулар яна тўзғиб, афтода.
Бахтлиман, Бухоронинг сеҳрида ёниб,
Кезаркан, алп қомати азим қоядек,
Мен унинг сиймосига термулдим қониб,
Мен унинг изларидан юрдим соядек.

Ойбек юрган йўллардан ўтаман яна.
Унинг кўзлари билан боқаман ҳар ён.
«Тош тугён!» — дейман, лекин, кўрингим, мани,
Шоир ўзи ҳам энди — тош қотган тугён!
Булар — китоблар эмас, тугёндир тамом,
Буюк зот кўксидаги оташ тўла қалб.
Тош бўлиб отилгану тилаб интиқом,
Баҳритош ажалга ҳам турар ўт қалаб?!
Бухоро куйчисини кутади, эвоҳ,
Ҳамон бағрида унинг шоир нафаси.
Оқшомлар оғушида таралар ногоҳ
Яшил хиёбонларда саси, шарпаси.
Ғамгин ўйларим яна чарх урар, тинмас,
Ойбек-ку шу диёрнинг жигарпораси.
У сўнги алвидо пайт, у сўнги нафас
Ўтган кўз ўнгидан шу шаҳар қораси...
Ҳайҳот, нималар ёздим? Эй азиз рўё,
Муборак у нафасинг ўчирма мендан.
Маъзур тўт айбларимни, ўзинг бер баҳо,
Зотан, дуо ҳам сендан, қабул ҳам сендан.

1971,
Октябрь

ҚУЁШ ЧАШМАСИ

Шеър аҳли турмуши туйғу экан,
Туйғу шу оламга бир кўзгу экан...

Кўзгудек мовий, мусаффо бир саҳар
Мен гўзал Болқон сари қилдим сафар.

Неча дўсти-ошино ҳамроз эди,
Ҳамроҳим бир шоири ҳассос эди...

Бор эди кўнглимда бир шайдо ҳавас,
Ҳар тараф боққанда бир пайдо ҳавас.

Гунчалар яшноқ, уфқлар соф эди,
Шуълалар шаффоф эди, шаффоф эди.

Термулардик биз уфқлар ортига,
Уша кўк денгиз—уфқлар ортига

Термулардик... унда бир асрор эди.
Унда бир сеҳри синоат бор эди.

Бор эди унда назардан ёширин
Бир диёр—жондан ширин, жондан ширин...

Иштиёқ чорларди бизни ул сари,
Ул сари, ораста ул манзил сари.

Шул сабабдин бошимизда бир ҳаво,
Шул сабабдин кўнглимизда бир наво.

Ҳам хаёллардан хаёл пайдо эди,
Ҳам саволлардан савол пайдо эди.

Мавжланар эрди тасаввур чашмаси,
Нурли ёшликнинг зилол, нур чашмаси.

Акс этарди унда ёрқин лавҳалар,
Ярқ этиб гоҳида олтин лавҳалар.

Уйлашардик: ул диёр тупроғи не,
Ул диёр тупроғи не, япроғи не?

Не чечаклардан чамандир равзаси,
Не чаманларга ватандир ҳавзаси?

Боғида бордир нечук раънолари,
Ҳам нечук бордир кўзи шаҳлолари?

Не аломат пардаларда сози бор,
Созининг қандай баҳору ёзи бор?

Субҳи мармар, дейдилар, мармармикин?
Шоми анбар, дейдилар, анбармикин?

Бошида тоғлар буюк посбон эмиш,
Пойида сўнгсиз улуғ уммон эмиш.

Чайқалармиш у фалак авжига то,
Мавжига тоғлар берармиш минг садо.

Ой кулиб, юлдузни ёндирган кеча
Нашъали жонлар ёнармиш тонгача...

Уйлашардик, сўйлашардик биз чунон.
Айланарди, эвриларди ҳар замон —

Бағримизда бир калом: Булғория,
Бир меҳр, бир эҳтиром: Булғория!..

Гарчи шу олам буюк, олам буюк,
Шу буюк олам аро одам буюк,

Қайсиким, ул ўзни сайёҳ сайласа,
Элма-эл сайр этса, идрок айласа.

Кўзни тўлдирса уфқлар рангига,
Дилни тўлдирса жаҳон оҳангига.

Жонига шу мулки олам чиппа-чин
Қатра-қатра нур бўлиб кирмоғи чин...

Гар омон бўлсак, кезармиз галма-гал
Шу мунаввар мулки борлиқни тугал.

Лекин ҳозирча калом: Булғория,
Бир меҳр, бир эҳтиром: Булғория!..

Бизни бошлаб кетди олтин кун, ана.
Орта қолди Жайҳуну Сайхун яна.

Орта қолди ўлкамиз маъволари,
Қалбидек улкан қозоқ саҳролари.

Орта қолди Волга—тошқин наҳримиз.
Москва—кўзларга ёлқин шаҳримиз.

Денгизи, дарёси, тоғи, арчаси,
Орта қолди, орта қолди барчаси.

Сўнги сарҳаддан ўтар чоғимда ман
Қайрилиб боқдим: саломат бўл, Ватан!..

Мен сари ул ҳам боқарди термулиб,
Муҳташам, мовий уфқни тўлдириб...

Воҳки, бу не ҳолу, не ҳолат менга,
Ҳайф эмасми бу сари савлат менга?

Кулди бир ўртоқ кўзимда нам кўриб,
Кипригимда қатраи шабнам кўриб

Кулди, лекин бўлди бардоши одош,
Кулгучи кўзларга, кўрдим, тўлди ёш...

2

Кўзгудек мовий, мусаффо субҳидам
Мен гўзал Болқон сари қўйдим қадам.

Ям-яшил тоғлар аро гулшан диёр
Бир қарашда боғлади кўнглимга тор...

Гул каби яшноқ экан, яшноқ экан,
Кийгани япроқ экан, япроқ экан.

Термулиб қолдик ажаб сиймосига,
Не чаманларнинг чаман анвосига.

Қўк—сеҳрли, сирли бир чодир экан,
Сочгани ёғду эқан, ёмғир экан...

Боғлари дилкаш экан, дилкаш экан,
Занги тоғлар бўйнига чирмаш экан.

Тоғлари залвор экан, залвор экан,
Қоялар—тоғларга чўккан нор экан.

Сабза тоғлардан учаркан шўх сабо,
Кўк булоқлардан учаркан шўх садо.

Сирғалиб ўйнар экан осмонда нур,
Ел билан куйлар экан бўстонда нур.

Жилдираб ҳар ёнда шўх кўзгу экан,
Турфа қушлар базмидан ҳув-ҳув экан,

Ҳар қадамда дам табассум, дам хаёл,
Ҳар қадамда ҳам табассум, ҳам хаёл.

Чўққилар узра зилолий ранг экан,
Енбағрларда яшил оҳанг экан...

Сабза боғлар қўйнида томлар қизил,
Лоладан тутган қадаҳ—жомлар қизил.

Бошимиз узра само—Булғория,
Кўксимиз узра ҳаво—Булғория.

Ҳар қадамда бир фусун—Булғория,
Ҳам яшил, ҳам лолагун—Булғория...

Тоғаро мардона йўл—Булғория,
Дўстни ардоқловчи қўл—Булғория

Шарқироқ, мовий Дунай — Булғория,
Аллаловчи, тотли май—Булғория,

Нур тўла, жоно шаҳар—Булғория,
Ишвали, оташ назар — Булғория.

Кўкда офтоб талъати—Булғория,
Чўнг бинолар савлати—Булғория.

Тунда денгиз шовқини—Булғория,
Тонгда селлар тўлқини—Булғория.

Шомда тоғлар уйқуси—Булғория.
Боғда қизлар кулгуси—Булғория.

Серғулув, дарё кўча — Булғория,
Ой тўлиб боққан кеча—Булғория.

Хуштавозе, хушкалом—Булғория!..
Ассалом, Булғория Булғория!..

Офарин, бағрингга олдинг онадек,
Талпиниб меҳрингга биз парвонадек

Чарх уриб кездик диёринг қанчалар,
Гул узиб, ўпдик гулингга ғунчалар...

Гоҳи Руседа бўлиб сайрона биз,
Гоҳ Пловдивга бўлиб ҳайрона биз,

Гоҳи Бургасда сафолар айладик,
Гоҳи Добружда наволар айладик.

Гоҳ София бўлди манзил жойимиз,
Ул ғўзал пойтахтга етди пойимиз,

Нуридан кўзларни айлаб нуриёб,
Биз Георгий мақбарин қилдик тавоб*.

Варнага қўндик йўловчи қуш бўлиб,
Кўркига боқдик тамом сарҳуш бўлиб.

Муҳташам денгиз уриб тўлқин яна,
Кўксимизга отди нур—ёлқин яна...

Пахтакорлар ўлкаси Ямбол экан,
Андижон, деб айтса, тиллар бол экан.

Ғўзалар яшнаб, хаёлни маст этар,
Ўзбегу булғор дилин пайваст этар.

Қўп азиз Хасковонинг нони-тузи,
Ҳар замон такрор экан «Тошкент» сўзи...

* Георгий Димитров мавзолейи.

Барчаси дилбар, сулув, барно тамом,
Барчаси дилкаш, гўзал олиймақом.

Термулардим... бир ажиб аҳвол эди,
Шу ёниқ жонимда ўзга ҳол эди.

Ё ажаб, дердим, кўриб ҳар ёнда гул,
Ё ажабким, ерда гул, осмонда гул,

Гул эди, гулдан эшик, остона ҳам,
Гул эди вайрона ҳам, кошона ҳам.

Гул ўсарди боғаро, бўстон аро,
Гул куларди мунгли қабристон аро!..

Термулардим... бир ажиб аҳвол эди,
Шу ёниқ жонимда ўзга ҳол эди.

Ярқирарди лахча ўтдек гунчалар,
Мунчалар кўзларга оташ, мунчалар?

Олди гул сабри қароримни менинг,
Аста-аста ихтиёримни менинг.

Гул ўпиб, гулзор аро гул танладим,
Гул узиб, гул бирла суҳбат айладим.

Қайбиридан мен садолар тингладим,
Қайбиридан мен нидолар тингладим.

Қайбиридан тушди шу жонимга ўт,
Қайбиридан тушди достонимга ўт.

Қайбирининг турфа аҳволин сўраб,
«Воҳ!»—дея қолдим қошида мўлтираб...

Қайбиридан... борлигим чирмаб қаро,
Урганиб ёндим улуғ ҳасрат аро!..

Мен нечук бовар этай, бовар этай,
Бовар этмасдан иложим йўқ, нетай.

Жами кўкатлар ҳалоли, поки гул,
Гоҳида номсиз шаҳидлар хоки гул.

Гул—шаҳидлар қони ёлғон сўзламас,
Сўзламас ёлғону ёлғон бўзламас.

Тингладим... аммоки бир-бир ёзгани
Сўз қани оташли, оташ сўз қани?

Мен нечук тадбир этай, тадбир этай,
Неча бир дил розини тасвир этай...

3.

Шуъладек шаффоф булутлар остида,
Ям-яшил, юксак Витоша устида

Бир хиёбон бор, фусункор каштадек,
Айланиб кездим уни саргаштадек...

Ҳар тараф осуда бир тилсим эди,
Билмадим, бир пайт шивирлаб ким деди:

«Тўхтагил, ҳой, бир нафас ёнимда тур...»
Орзиқиб тушди кўнгил; ким бўлди бул?

Елми саргашта, хаёлниг мавжи ё?
Бир маҳал боқсам, шивирлар бир гиёҳ:

— Боқма қондошингга сен ҳайрон бўлиб,
Боқса тупроқдан сенга райҳон бўлиб...

Учди бошимдан қуюндек бир хаёл,
Лол бўлиб қотдим: не ҳолдир бу, не ҳол?

Сўйлади райҳон яна гулхонадан:
— Мен ҳам ўзбекман, ўшал Фарғонадан.

Гарчи тупроқман бугун майдон аро,
Улғайиб, ўсган эдим бўстон аро...

Эл, чинор, дерди сўйиб қоматларим,
Безавол, дерди кўриб омадларим.

Бошда сочим тимқаро тўлқин эди,
Кўзларимда бир ажиб ёлқин эди.

Эркаларди орзию армон мени,
Жангга солди лек буюк даврон мени.

Хотирамда у аросат, ўтли тун,
Не аросат, ер оловли, кўк тутун!..

Ҳайқириб, то субҳи шом жанг айладик,
Ев билан уч кун давом жанг айладик.

Тирқираб қочди кўриб ёв танкимиз,
Воҳки, бир пайт ёнди лов-лов танкимиз.

Чирмашиб ўт, кийди дунёмиз қаро,
Кул бўлиб қолдик буюк майдон аро...

Сочилибман кул бўлиб, тупроқ бўлиб,
Очилибман, гул бўлиб, япроқ бўлиб.

Сен-ки, жондошсан, мени кўксингга ол,
Ол мени кўксинггаю қўйнингга сол.

То етишсин менга бўстондан нафас,
Менга бўстон—Ўзбекистондан нафас.

Битта япроғимни гулбоғимга элт,
Унга етказгил умидимдан умид!..

Сўйлади гул, гул тўла титроқ эди,
Сўйладим, кўнгил тўла титроқ эди:

— Шон-шараф бўлсин, фидойи жон, сенга,
Ҳам муборак шу буюк майдон сенга.

Қайси тил бирлан тасалло айтайин,
Нақди умрингга тасанно айтайин.

Сенки қардошликка жон бердинг ҳалол,
Безаволсан, безаволсан, безавол!..

Сўнгра йўл олдим туриб, бошим қуйи...
Кўзларимдан тирқириб ёшим қуйи..

4.

Воҳ, бу Болқон!.. Мингашиб тош узра тош,
Чўққилар нақ ургудек юлдузга бош...

Чўққиларда жуфт бўлиб жайрон кезар,
Дев булутлар судралиб, сарсон кезар.

Шипкада этдик шахидлар ёдини,
Тингладик кечмиш замон фарёдини...

Поя-поя пастлашиб, индик қуйи,
Қоя-қоя пастлашиб, индик қуйи.

Бир маҳал қаршимда лов-лов лолагул!
Сирли бир гулхан каби... тортди кўнгул.

Лолалар қўйнида мармар тош экан,
Лавҳи ҳам бор: «Турдиев Рустам» деган.

Оҳ, уриб, қолдим хаёллар қўйнида,
Сел бўлиб оқдим саволлар қўйнида.

Энгашиб уздим оловдек лоладан,
Тонга чирмашган оловдек поладан.

Учди елдек бир садо, эврилди у:
— Эй нигоҳинг—сабза райҳонимга сув.

Эйки, оҳинг лола яироғимга ранг,
Бунда ётмиш бир самарқандий оғанг!..

Ешлигим гул очди тоғлар қўйнида,
Яшнаган, феруза боғлар қўйнида.

Эсдадир у норлаган юлдузларим,
От суриб Ургутда юрган кезларим.

Эсдадир дўстлар, ёронлар, нечалар,
Ёр билан ойдинда юрган кечалар...

Ногаҳон тунди йўлим майдон сари,
Сўнг шу майдон орқали Болқон сари.

Шу баланд тоғлар оша жанг кетди, жанг,
Чўққиларга чирмаша жанг кетди, жанг.

Евга ўт ёғдирди бизнинг замбарак,
Ев ҳушини атдарди бизнинг замбарак.

Билмадим, у қайси фурсат, қай замон
Ев ўқи чок этди бағрим беомон.

Қийналиб чиқди ширип жоним менинг,
Қояларга оқди кўп қоним менинг...

Энгашиб бошимга бўлди соябон,
Шу баланд тоғлар, шу юксак осмон.

Қолди қабрим, қолди армону алам:
Гулдиёрим, гулшигорим, уч болам!..

Сенки жондошсан, менинг додимга сг,
Битта яврогимни гулбогимга элт.

То етишсин унга бўстондан нафас,
Унга бўстон—Ўзбекистондан нафас.

То гулим яшнаб очилгай янгидан,
Ҳидлари ҳар ён сочилгай янгидан...

Лола роз айтарди, бағри доғ эди,
Лоладек кўнглим тўла титроғ эди.

Титрабон айтдимки:

— Олқиш, шон сенга,
Кекса Болқон — мангу бир қўрғон сенга.

Сенки қардошликка жон этдинг нисор,
Нойдорсан, нойдорсан, нойдор!..

Сўнги бор боқдим...

— Омон бўл!
— Алвидо!
Қоғларга чирмашиб қолди садо...

5

Ел сочиб анбар, Қазанлиқдан эсар,
Раста-раста оқ атиргуллар ўсар...

Бунда гул майдонга гул майдон туташ,
Сўнгра ул майдонга ул осмон туташ.

Гоҳида бир «ҳув» дея эсган шамол
Чайқатар гул мавжини денгиз мисол.

Ястаниб ётдим чаман гул остида,
Чилчароғ, ораста қандил остида.

Томди юзга «чак» этиб гул шабнами,
Оҳ, дедим, бу балки бир дил шабнами.

Оҳ чекиб тебранди гул, тебранди гул,
Рози дил айтиб бошимда ёнди гул.

Гул ёниб бошимда айтди:

— Ҳой, жигар!

Кўзга исендсан, бухориёсан магар...

Чор минор ортида боғим бор эди,
Кечалар ёнган чирогим бор эди.

Бор эди уйимда нобоним онам,
Не онам, жоним онам, жоним онам!..

Не йигитликдирки, ул майдон аро
Оналар деб этмаса жонин фидо!..

Хўрлатиб қўймас йигитлар онани,
Йиглаиб қўймас яна жононани.

Оналарни шум фашист хор айлади,
Хор этиб, ҳар ерда абгор айлади.

Жавру бедод этди кун-кундан ёмон,
Не қабоҳат бор яна бундан ёмон!

Не қабоҳат манзара кўрдим у кун,
Ев келарди телба итдек олзи хун.

Оналарни найзага пешров қилиб,
Мол каби ҳайдаб, суриб, қистов қилиб.

Етмади мақсадга у мардлик билан,
Энди етмас, дерди, номардлик билан.

Бош эгиб, маънос келарди оналар,
Кекса булғор оналар—гирёналар.

Тепкилаб душман, уриб ҳайдарди бот,
Хун бўлиб боқдим ва мен кўрдим кушод:

Бор эди олдинда гирёним онам,
Не онам, жоним онам, жоним онам!..

Борми тоқат! Биз отилдик ўт бўлиб,
Қарға-қузгунларға пақ бургут бўлиб.

Етди найзам ёвга... етдим жонига,
Неча бир манфурни қордим қонига.

Найза санчиб, бермадим мен ёвга гал,
Воҳ, ўзим... беҳуш йиқилдим бир маҳал.

Қанча фурсат ўтди, билмам, бир замон
Грда қон кўрдим, яна кўксимда қон...

Ултирар бошимда гирёним онам,
Не онам, жоним онам, жоним онам!

Қучди бошим, сўйлади булғорчалаб,
«Рози бўл, она!»—деёлдим ҳижжалаб...

Боггузарда бир яшил дарвоза бор,
Шаҳраро гул нақшидан овоза бор.

Бор унинг пештоқида бир дона байт,
Қоқ ўша дарвозани, исмимини айт...

Исмин айтиб, бер гулим жононага,
Олмаса, қўйгил ўшал остонага...

Гунча роз айтарди, багри қон эди,
Гунчадек багрим тўла афғон эди.

Оҳ уриб, айтдимки;
— Олқиш, шон сенга.
Шу Қазанлиқ — равзаи бўстон сенга.

Сен нисор этдинг шу қардошликка жон,
Беҳазонсан, беҳазонсан, беҳазон!..

6

Варнадан бир пас юриб, қўйсанг одим,
Бор Несебр шаҳри—қўрғони қадим.

Пойида феруза денгиз чайқалар...
Термулиб боққанга тенгсиз чайқалар...

Боғчалар тўлмиш ажиб шов-шув билан,
Турфа қушлар наъмаси, қий-чув билан.

Наргизистонларда кездим уззи кун,
Уззи кун янграб қулоқда сирли ун...

Сирли бир ун... Ел чекарми, қуш чекар?
Пайқадим, бир нарғизи сархуш чекар...

Қошига бордим... кўриб ёлғиз мени,
Кўмди анбар атрига нарғиз мени

Айтдиким:
— Кўрдим йироқдан келганинг,
Бир инингман, хоразмлик бир ининг...

Бўлма ҳайрон, ўтса ҳамки кўп замон,
Авжи ўн тўққиздадир ёшим ҳамон...

Авжи ўн тўққиз!.. Муҳаббат ёши бу,
Қайга борса, севгининг йўлдоши бу!

Қайга борса, дил бериб дилхоҳ бўлар,
Қайга борса, севгиси ҳамроҳ бўлар.

Унга жанг, қиргин-қабоҳат чоғи ҳам
Севги ҳамдам, балки ҳамдамдир санам...

Менга Лиляна гўзал ҳамроҳ эди,
Кўзлари жон олғучи, шаҳло эди.

Бўйлари ҳам бор эди самбит мисол,
Лаъли узра нуқтадек бир дона хол...

Ендирарди лаъли гулранг оташи,
Не писанд майдон аро жанг оташи!

Биз севардик, йўқ эди севгида айб,
Биз ёнардик, йўқ эди орзуда айб.

Биз кулардик, йўқ эди кулгуда айб,
Рашк этардик, йўқ эди туйғуда айб...

Ўт ёнар, ўт жангаро майдонда ҳам,
Ўт ёнар, ўт ишқимиздан қонда ҳам...

Жанг қиларди тек туриб бизнинг десант,
Йўқ эди майдон писанд, душман писанд.

Партизанлар ҳамдаму ҳамдаст эди,
Бор эди Лиляна, менга бас эди...

Мен ва Лиляна қоронғу бир кеча
Ев қароргоҳини айландик пича.

«Кут» дедим, кетдим эмаклаб илгари,
Тобора мудҳиш эди жимлик сири...

Воҳки, бир пайт қўпди ортимдан сурон,
Англадим: аҳвол ёмон, аҳвол ёмон!..

Қичқирарди қиз... Отилдим қиз сари,
Ҳар тарафдан нур отилди биз сари.

Сўнгра ўқлар ёғди—селдай... телба ёв—
Иккимизни қилди шу майдонда «ов»...

Мен чопардим қизга, ул ҳам мен томон,
Қиз чопарди менга, мен ҳам ул томон.

Неча бор бизни қулатди нур, олов,
Неча бор зулматга отди нур, олов.

Лек, гўзал орзу амалга ошмади,
Жон берарда қўлга қўл чирмашмади.

Сўнги бор кўрдим нигорим жон узиб,
Қадди ёй, бўзлар йироқдан қўл чўзиб...

Бир қоронғу жарга сўнг учди танам,
Сўнди дунё, сўнди ул Лиляна ҳам!..

Оғадирсан, оғадек чўзгил қўлинг,
Кўҳна Урганчга агар тушса йўлинг,

Унда детдом бор, қадрдон ҳовлида
Шох ёйиб, бир қайрағоч ўсган жуда...

Ииглама, қўй, беҳуда ёшингни қўй,
Ул дарахтга сен бориб бошингни қўй.

Бош қўйиб бир зум, менинг номимни тут,
Ўзлинггни тарк этиб, бир дам унут.

Тинглагайсан бир кўнгилнинг зорини,
Ешлигимнинг орзулар изҳорини...

Вой, яна ҳасратга тўлдим, вой-вой,
Бошига унсиз эгилдим, вой-вой...

— Қайси тил бирлан сенга таскин этай,
Қайси дил бирлан яна таҳсин этай.

Сенга олқиш, сенга шуҳрат, шон сенга,
Мангу посбон шу буюк уммон сенга.

Сенки, қардошликка жон этдинг фидо,
Улмагансан, бўлмагай умринг адо!..

7

Кекса Болқон устидан мен ҳар маҳал
Ҳар тарафга кўз сўниб, солсам назар,
Ястаниб яшнар гўзал булғор ери,
Бахтли булғор халқининг гулзор ери.

Ел қулоққа келтирар минг бир садо,
Не садолар ичра шундай бир садо:
— Бунда ётмиш бир ватандошинг,
болам!..

Шундадир, о, бир шаҳид бошинг,
болам!..

— Битта элдошинг бу ерда,
бундадир!..

— Битта дилдошинг бу ерда,
бундадир!..

— Мен қўқонликман, қулоқ сол,
ҳой жигар!..

— Андижонликман, қулоқ сол,
ҳой жигар!..

- Кўкчаданман... худди Тошкент
шаҳридан!..
- Асли наслим худди Сурхон
наҳридан!..
- Каттақўрғонлик тоғанг ҳам
бор яна!..
- Марғилонлик бир оғанг ҳам
бор яна!..
- Мирзачўлликман!..
 - Нукусдан!..
 - Хивадан!..
- Гиждувонликман!
 - Ғузордан!
 - Қувадан!..

Ҳар тарафдан Ўзбекистон унлари!..

Ҳар тарафда Ўзбекистон гуллари —

Гуркирар гулшан бўлиб, гулшан бўлиб,
Турфа гуллар бандига пайванд бўлиб.

Неча кўрдим яшнаган бўстон аро,
То абад меҳрин тутарман жон аро!..

Пўқ, фақат ўзбек эмас, рус гуллари,
Ҳур ватаннинг турфа юлдуз гуллари

Гуркирар гулшан бўлиб, гулшан бўлиб,
Нурли булғор боғига фарзанд бўлиб.

Ҳар қадамда жонажон рус қўшиғи,
Оға рус, деб ярқирар гуллар чўғи.

Оға рус, деб ҳар замон кўзларда нур,
Рус деса, дилларда бир баҳри сурур.

Не табаррук лавҳаларда оти бор,
Не буюк шукроналарда ёди бор.

Қалъалар сўйлайди руснинг шонини,
Қоялар сўйлар унинг достонини.

Асрагайман меҳри-ёдин жон қадар,
Ифтихорим шу буюк осмон қадар!..

Эй гўзал Булғория, Булғория,
Мангу оташ бир ғазал, Булғория,

Сен-ку қардошликка мангу ташнасан,
Чашмасан, порлоқ қуёшга чашмасан!

Чашмасан, тегрангда шу гуллар ўсар,
Нур зилолингни қуюнлардан тўсар.

Мавж уриб, оқ, умрибоқий бўл мудом,
Базмаро дўстларга соқий бўл мудом!..

Қўкка ҳамсоя шу Болқон устидан
Тикланиб, боқсам қуёшнинг остидан,

Йўқ, фақат булғор эмас, ё бошқалар,
Волгадан то Элба дарёси қадар —

Не азизлар жонидан ёдгор бўлиб,
Не шаҳидлар қонидан гулзор бўлиб,

Барқ урар беш қирра юлдуз гуллари,
Не улуг майдонда сўнгсиз гуллари!

Ҳар қадамда бор қуёшдан чашмалар,
Сипқорур ҳар дам қуёшни ташналар!..

Нурли Болқон кўркига мафтун бўлиб,
Мен Бухорога, мана, қайтдим тўлиб.

Давраларда не фасона сўйладим,
Не фасона ёна-ёна сўйладим.

Сўйладим кўрганларим аълосидан,
Не чаманларнинг чаман анвосидан...

Бир кунни бордим ўшал дарвозага,
Ул шаҳид айтган гўзал дарвозага.

Бир аёл чиқди ва тинглаб арзи ҳол,
Жовдираб қолди менинг қаршимда лол...

Не хаёллар ичра юрдим неча кун,
Ўй суриб турдим-ўтирдим неча кун.

Не саволлар чарх уриб, қийнарни жон,
Қоқди дарвозамни кимдир ногаҳон.

Ҳовлиқиб чиқсам, эшикда бир момой,
Юз — ажин, сочлар қировдай, қадди ёй...

Бир нажот сўрган каби мenden шу дам,
Сўрди у:

— Булғорда бўлдингми, болам?

Кўрмадингми унда ўғлим қабрини?
То бирор зум кўзга суртсам гардини!..

Мен нечук тадбир этай, тадбир этай,
Бу ситамкор лавҳани тасвир этай!

Мен узатдим унга болқон лоласин,
Она топди ўғлини, ул онасин...

Ташлади-кетди мени ўз доғига,
Она бирла олди йўл қишлоғига...

Чарх уриб бошимда эврилди хаёл,
Келди қошимга яна жаннатмисол,

Ой диёр, офтоб макон Булғория,
Жонажон Булғория, Булғория!..

Тутмади ўзни дариг мен, ташнадан,
Тўлдириб тутди қуёшли чашмадан.

Сеҳридан бу сўнгги жом бўлди менга,
Сўнгги жом, сўнгги паём бўлди менга.

Воҳ, зилоли нурни чил-чил синдириб,
Ёнди бир пас кўзларимни тиндириб.

Жомидан жонимга сипқордим сафо,
Жомидан жонимга чирмашди садо!..

*1972,
Август*

ЭШИКДА ОЙ ТЎЛҚИНИ

ДЕБОЧА

Сеҳрли ой,
Савдоли санам,
Саҳарларнинг соҳибжамоли
Табассуминг остида олам
Сеҳрланган қўшиқ мисоли...
Қулишингдан... жилдироқ сувга
Жим-жим оқиб тушар шуълалар.
Тоғлар чўмиб зилол уйқуга,
Тилсим бўлиб ётар далалар..
Бошлайсан ошиқни,
маъшуқни
Таманной висол йўлига,
Тўқасан олтининг,
кумушларингни
Уларнинг кўзига,
кўнглига...
Руҳим уйин очаман ҳар гал,
Дейман, ойдин мавжингга тўлай.
Мавжларингга тўламан, гўзал,
Айтиб беролмасам, не қилай...
Сийнанг узра қўйганда оёқ,
Сен албатта, совуқ жисман.
Лекин башар лабидан ҳар чоғ
«Мен гўзал!»— деб учган исман.
Ойсан, жоним,
Ойсан ҳар тугул,

Гавҳарсан фалакнинг бўйнида.
Сени кутиб, мудрайди булбул
Қоронғу чаманзор қўйнида...

1

Нигит юрагимнинг қатида
Яшар бола хотираларим.
Азизларим, азизаларим,
Нодирларим нодираларим...
Кумуш сандиқларда
Сақланар улар,
Бирам ажиб, бирам ғалати.
Кўзларимда завқи
нашъаси яшар,
Лабларимда мазаси-тоти...
Бир гал денг...
Ҳали ҳам орзиқар кўнглим,
Саратон палласи... мен муштдек бола.
Қўл чўзсам, ҳозир ҳам етгудек қўлим,
Латиф ва хаёлий манзара...

Тун ярим,
Тўсатдан уйғониб кетдим,
Туртиб уйғотгандай биров атайин.
Атрофга аланглаб, тонг қотдим,
Ҳайратга чўмардим боққанам сайин...
Умрим бино бўлиб,
(Олти ёшдайдим),
Кўрмагандим бунақасини.
Ой ҳовлига қўниб, очмоқ бўларди
Эшикнинг нимқия табақасини,
Уй қоронғу эди,
Уй қоронғу...
Ҳовлида-чи, эртақ-афсона.

Ой дарёси тошарди худди,
Олтин қирғоқ эди бизнинг остона...
Ҳаяжондан
Жимираб танам,
Эртақдан кўз узмай, оҳиста турдим.
Оҳиста-оҳиста ташладим қадам,
Уша олтин қирғоққа юрдим...
Сўнгра туриб қолдим
Сирли соҳилда,
Бошдан ҳушим учиб, хаёлим учиб.
Икки қўлим — икки кесакида,
«Дарё»га ботганча оёғим учи..
Кейин бир оёғим
«Ботирдим» унга,
Кейин бошқасини... Ана ман —
Ой дарёси — сирли тўлқинга
Ғарқ бўлдим,
Ғарқ бўлдим тамоман!..

Ой супада
«Шип-шип» юрган кўйи,
Кезиб юрдим шундай шодумон.
Кўзларимга сингиб ойнанинг нури
Ухлаб қолдим саҳарга томон...

2

Бир гал... том бошида
Аста ғинғиллаб,
Юлдуз ўяр эдим хивичга.
Катта йўлдан
Бизнинг боққа қараб,
Кела берди уч-тўрт бричка.
Терга ботган отлар,
Ғалати одамлар...
Шапкаси чармдан... йилт-йилт этади.

Ғийқиллаб-ғийқиллаб ғилдирақлар
Худди боққа келиб тўхтади...
«Ҳо-о-о, хўжайка!..»
Овоз берди бири,
Бувим чиқди, турди сўйлашиб.
Кейин, аллақандай қутиларни
Ташийбошладилар
қўллашиб...

Бироздан сўнг яна:

Тақир-туқир, тақир-туқур...
Аравалар қайтишди изга.
Кам эмас, бир чорвоқ асалари
Ва қоровул қизни қолдириб бизга..
Турарди у..
Аллақандай ғамгин,
Кетган аравалар кетидан боқиб.
Мовий кўзларига тивит рўмолдан
Тушганди сочининг бир тола оқи...
Эғнида
Кўйлакка ўхшаш бир нима,
Устида пахталик, эски жужунча
Оёғида кигиз этик — пийма,
Қўлида жигарранг жажжи тугунча...
Кейин бувим бошлаб,
Уйга киришди,
Қўшнилар чиқишди: «кўрайлик».
«Тил билмас шўрлик», деб ачинишди,
Лекин тан беришди: «чиройлик!»
Кўрпачада
Эплаб ўтиролмамай,
Хижолат ҳам бўлди, қизарди андак.
«Урисмикин, хохол?»
Шунда тушунди қиз,
Секингина сўз қотди: «полак»...
Поляк қизи экан,
Вой, бечора!..

Ҳамма таажжубда термулди бир дам.
Кимдир луқма солди:
«Гитлер газанда
Хонавайрон қилган полякларни ҳам...»
Қашқар пиёладан
Ҳўплаб кўк чойни,
Бувим бир нарсани эслади шунда:
«Биласан, қизимка, менинг Мансурбойим
Жанг қилади ҳозир сенинг юртингда...»
Тушундими ёки...
Ҳар қалай,
Бир нималар, деди, жонланиб.
Кўзида ёш бўлиб қуйилмоққа шай
Намчил туйғуларнинг юлдузи ёниб..
Сўнгра жим қолдию,
Жилмайиб аранг,
Юзидан сидирди қайғу булутин.
Кимдир секин деди:
«Сочларини қаранг,
Сочлари оқариб кетибди бутун...»

3

Бола осмонининг
Юлдузи Нина,
Қайлардасан ҳозир?.. Қандоқ биламан.
Хаёл эшигини очиб жимгина,
Кел, жоним. бир нафас кўрмоқ бўламан...
Чехрангни ёритган кўзларинг сенинг
Бирам шахло эди, бирам ғалати.
Хаёлга чўмганди юзларинг сенинг,
Ҳайрат эди ўша денгизнинг оти...
Уруш бўронида хасдек чирпираб,
Олис бир ўлкада гул очган ниҳол,
Алифдек қоматинг бор эди ажаб,

Маъюс эдинг, лекин мунаввар хаёл...
Оппоқ рўмол ўраб боғимиз аро
Паришон шуълалар ичра юардинг.
Уша мовий кўзлар — кўк денгиз аро
Билмадим, қизгина, кимни кўрардинг.
Майин тўлғонишлар билан ҳар онда
Қулоққа келарди овозинг сенинг.
Кўзларим олдида, боғда, айвонда
Юришларинг сенинг, парвозинг сенинг...
Осмон бағри мовий рангларга тўлиб,
Боққа тушганда ҳам қоронғу хуфтон,
Асал қутиларга парвона бўлиб,
Қўлинг бўшамасди рамка-чорчўпдан...
Сокин туш пайтлари хаёлинг учиб,
(Изингдан эргашиб кўрганман неча).
Ариққа тушардинг, зилол сув кечиб,
Кета берар эдинг бошинг эгикча.
Гоҳо ярим тунлар жимжит ҳовлини
Ларзага соларди аччиқ бир фиғон.
Бошингга борарди бувим ҳовлиқиб,
Уйғониб боқардинг хомуш, паришон...
Эҳ, Нина, айрилиб манзил-хонадан
Бошингга тушмаган не ҳижрон-алам?
Билардик, бир йўла ота-онадан
Аросатда жудо бўлганингни ҳам...
Узига банд этиб не бардошларни
Бағрингга чўкмишди қайғулар тоши.
Оқизмоқ бўларди ўша тошларни
Қайноқ кўз ёшларинг кўпириб-тошиб...

4

Бизнинг оилага комил бир аъзо
Бўлиб кирди кам-кам Янина гўзал.
Мен уни жонимдан ардоқлаб аммо,

Мен унинг бошига орттирдим жанжал...
Шишган қулоғимнинг «қасоси» учун
Тош, кесак тўлдириб бир кун этакка,
Ишга солдим бутун болалик кучим,
Болари қутисин қилдим «атака»...
Арилар чиқишди
Хунхор, дарғазаб,
Гўё қуюн, гўё саҳро кўчкини.
Уйлаб туришмади, босишди чуваб,
Ёнбошда, арқонда турган эчкини...
Қўшнининг эчкиси
Маъраб жон ҳолатда,
Арқонни узгудек югурди ҳар ён.
Сўнгра «гурс» йиқилди аросатда,
Боғни тутиб кетди чанг-тўзон...
Жавлон кампир
Хабар топиб келди,
Қаҳри ғазабидан титради томлар.
Нинанинг бошига дўлдай ёғилди
Таъналар, қарғишлар, дашномлар...
Шундай хижолатга қўйдим мен уни,
Гуноҳи йўқ эди «тирноқча».
Худди шу жанжалнинг эртаси кунин
Сигиримиз туғди ола бузоқча.
Тўрт кунми, беш кунми ўтди шу гапдан
Унут бўлди жанжал, қудурат, гина
Бир кунин туш маҳал ҳовли тарафдан
«Она! Онажон!»— деб қичқирди Нина,
Эшикка югурдик,
Нина айвонда,
Қўлида сут тўла сопол қўшқулоқ.
Имо қилар эди ҳовли томонга
Ранглари оқарган, лаблари титроқ...
Супада...
Қадамин шаҳд билан босиб,
Келарди азамат, аскар бир ўғлон.

Бир қўлин, негадир бўйнига осиб,
Бир қўлин чўзганча, кулиб биз томон...
Бувим: «Болам!»— дея,
Айрилди ҳушдан,
Мен ҳам сурон солдим: «Тоға! Тоғажон!..»
Тоғам қайтган эди қонли урушдан
Ҳовлимиз бир пасда бўлди тўпалон...

5

Уша йил
Ёзмисан ёз бўлди роса,
Еру кўкка сиғмай файзи-чиройи,
Катта дош қозонда пишди ҳалиса,
Бувим қилиб берди «худойи».
Тоғам ишга шўнғиб кетди тамоман,
Тегирмон қуришди қуйи қишлоқда.
Сув тегирмон эмас, мотор тегирмон,
«Гуп-гуп-гуп» ургани қулоқда...
Атайлаб кўргани бордим неча бор,
Қизиқ, қараб турсанг, эсинг оғади.
Чириллаб айланар темир филдираклар,
Ленталар шовуллаб оқади...
Бир қути тепада
Шипга тегай-тегай
Қимирлаб туради, оти «дўл».
Пастда, унга дон етказолмай,
Нуқул қичқиришар: «Бўл-ҳа-бўл!..»
Эртадан кечгача одам аримайди,
Бола деганику, тумонат.
Тегирмон — уй шўрлик титраб-қалтирайди,
Унга ачинишар: «Омонат!..»
Тегирмонга саҳар жўнайди тоғам,
Лекин қайтар фақат ярим оқшомда.
Бувим уйда кутар тайёрлаб таом,

Бизлар Нина билан кутамиз томда...
«Қораси» кўринар кўзга бир замон
Оқариб гард-ғубор «упа»дан.
Аввал кўприк,
Кейин дарвоза-долон,
Кейин чала ойдин супадан...
Мана у,
Солдатча этикларини
Гурс-гурс қоқиб, кейин уйга киради.
Нина шунда аста қўзғалган кўйи,
Алмисоқ нарвондан тушиб боради...
Кейин ичкарида овоз:
Ғўнғир-ғўнғир...
Тоғам дастурхонга ўзни шайлайди.
Узоқ ювинади: шилдир-шилдир...
Ярасин янгидан боғлайди,
Нина қарашади...
Кўраман шунда
Дока бойлаб, тортган қўл-қулочини.
Деразада, чироғ шуъласида
Юзини, солланган ўрим сочини...
Нимадир сўзлайди,
Кулади..
Сирли кўринади йироқдан.
Бир пайт «шип-шип» босиб чиқиб келади,
Кўзимни узаман чироқдан...
Енгил, аммо,
Қизғин олади нафас
Тўшакка чўқади ҳансираб, оғир.
Ўзимни уйқуга соламан бир пас,
У эса чимчиди, «муғомбир!»
Юзимга
Юзини қўяди секин,
Юзлари, юзлари... ёнади лов-лов.
«Совуққотдим», дейди қўнишиб, лекин
Ўзи шундай олов... шундай олов!

Қизнинг
Узун-узун бармоқлари,
Иссиқ кафтларини севаман.
Улардан анқиркан бол ҳиди,
Бошим айлангандай бўлади баъзан...
Дўнг пешонам тутган
Кокилимни —
Силайди, хаёли аллақаёқда.
Живирлаб қолади бир пайт ой нури
Бошимиз устида, япроқда.
Ёришган булоқни
Тортқилаб аста,
«Томоша»га машғул бўламан кейин.
Ҳолсиз, унсиз ётган қизнинг юзида
Шуълалар, соялар бошлайди «ўйин».
Томга ёнбошлаган
Тутни паналаб,
Ой чиқиб боради фалакка.
Боғлар-боғчаларни ёна-ёналаб
Кейин фалак ичра ёнади якка...

Оламни ўзига
Айлайди шайдо,
Оламга сочади кумушлар.
Шунда ой нурида бўлади пайдо
Нина билан мен кутган қушлар...
Ҳар кеча ўтарлар
Қилмайин канда,
Борарлар жанубдан шимолга қараб.
Ойга етиб, унга салом айтганда,
Қанотлар ялтираб кетар, ялтираб...
Уларнинг изидан
Термулган қўйи
Қиз қотиб қолади ҳайкал мисоли.
Тиззасин қучоқлаб, шивирлаб лаби,
Мовий кенгликларга оқиб хаёли...

Тўйгами, мажлисга
 Кетганда бир кез —
 Тоғам... Полиз қолди ёлғиз бошимга.
 Мени қўрқмасин, деб полизда ёлғиз,
 Нина чиқиб ётди қошимга.
 Полиз гўзал,
 Полиз элитар ҳушим,
 Айниқса шу сокин,
 оқшом паллалар.
 Буқиниб ётишар палак ичра жим.
 Бегзоти, шерози, бўриқаллалар...
 Тун гўзал...
 Осмонда юлдуз: живир-живир,
 Тингласам, кўзимни кўкдан олиб ман,
 Япроқлар қўйнида шамол: шивир-шивир...
 Шулардан маст бўлиб, ухлаб қолибман...
 Уйғонсам,
 Бир ойдин, бир ойдин!..
 Ой чиқиб, қувибди туннинг қорасин.
 Тоғамнинг қўлини тиззасига олиб,
 Нина боғлар эди унинг ярасин...
 Шундай ёниқ эди,
 Шундай тиниқ,
 Гўё ой парчаси эди юзлари...
 Тоғам термуларди унга беқониқ,
 Ажаб сарҳуш эди кўзлари...
 Бир маҳал
 У қизнинг қўлларин тутиб,
 Узига яқинроқ сурмоқчи бўлди.
 Нина унамади, сочин силкитиб,
 Чекинди, чайқалди, шўх кулди...
 Сўнг ўзи энгашди, ажабо,
 Тоғамнинг кўксига кафтини қўйиб,
 Болани суйгандай эркалаб, суйиб,

Бир нималар сўраб, этди илтижо...
Ағрайиб қолибман...
Пайқашмайди ҳам,
Оламда ўзларин сезишар якка.
Қўрқувми, ҳаяжон чулғайди танам,
Бурканиб оламан тўшакка...
Шу кеча уйқумга,
Оромим бузиб,
Кириб-чиқди ғалати тушлар.
Тун эмиш... Осмонга чиқармиш юзиб,
Нина билан мен севган қушлар.
Ҳадеб учишармиш,
Ҳадеб учишармиш;
Ойнинг атрофидан айланиб.
Бир боқсам... биттаси самолёт эмиш,
Шўнғий бошлаганмиш ваҳима солиб.
Бомбалар портлармиш,
Бомбалар!..
«Лоп» этиб олови сўнармиш лекин.
Ҳўпиқиб уйғонсам, сутдай саҳар,
Тоғам кўкка қараб ухлайди сокин.
Қошлари чимрилган...
Шундай сулув!
Ҳар замон бир ширин тамшаниб қўяр.
Атроф жимжит, фақат тўлқин уриб сув,
Ҳу, катта ариқда шовуллар...
Тасаввур этаман...
Ой нурида сув
Жимиллаб мавж урар майса қирғоққа.
Уша зилол сувдай тиниқ бир уйқу
Оқизиб кетади мени йироққа..

7

Кейин нима бўлди?..
Ишқнинг дафтари

Ҳар кун оча берди янги бир вароқ.
Кунлар ўтаберди, кун ўтган сари
Нинанинг юлдузи ёнди ёрқинроқ...
Жисмини чулғади
Латиф бир оташ,
Гул очиб, чиройи бўлди зиёда.
Мовий кўзларида офтоб аралаш
Порладн баҳорий шўхчан ифода.
Орзулар, умидлар
Қанотида қиз
Бахтлар осмонида учиб юарди.
Билардим, бировнинг исмини ёлғиз
Лаблари шивирлаб айтиб турарди.
Ҳали Зуҳро кўкда
Юммасдан кўзин,
Қуёш уфқларга боқмасдан шайдо,
Юзларида ўйнаб саҳар ёғдуси,
Боғда малак каби бўларди пайдо.
Юарди малакдек
Тоза ва маъсум,
Тонгги шабнам ювган қутилар бўйлаб.
Гулбарг лабларида яшнаб табассум,
Оташ кўзларида имолар ўйнаб...
Гуллардан
Маржондек шудринг-садафни,
Силкитиб, ортарди севинч-сурури.
Сезардим, ҳар замон полиз тарафни
Яширин изларди кўзининг қири...
Унут эди гўё,
Кулфат, мусибат,
Унут эди гўё айрилиқ, ҳижрон.
Севги оташида ёнарди фақат,
Фақат топган эди шу оташда жон...
На ойдин тунларда
Сурурига чек,
На шўх хаёлига жилов, банди-баст,

Тоғам Зухросини топган Тоҳирдек
Яшарди севгининг сеҳри билан маст...
Мен-чи? Шамол бўлиб,
Елардим мен ҳам,
Япроқлар қўйнида ўзни унутиб,
Бувимнинг: «Тезда тўй қиламиз»,— деган
Ширин гапларига қулогим тутиб.
Нинани «янгам» деб,
Ҳар куни, атай,
Мақтаниб қўярдим жўраларимга.
«Янга» деган сўзнинг латофатга бой
Янгроқ садосини севардим жуда...

8

Бир куни
Эрталаб районга тушиб,
Нина шомда қайтди шу кетганича.
Толиққандай эди, ранглари ўчиқ,
Менга келтирибди расм китобча.
Ҳужрасига кириб
Ечинди карахт,
Суйканиб, севинчим сўзладим.
Бошимни силади, қарасам бир пайт
Жиққа ёшга тўлди кўзлари...
Сабабини сўрасам,
Айтмади,
Хомуш тураберди бошини эгиб.
Эртаси эрталаб, нонушта пайти
Қўлини куйдирди қайноқ чой тўкиб...
Ҳамма ҳайрон эдик
Ҳолига қараб,
Лекин етолмасдик ҳақиқатига.
Қўзида ёш билан куларди ажаб,
Кулгуси ўхшарди йиғига...

Бошига тушгандай
Мушкул бир савдо,
Оламга мўлтираб боқарди.
Қўринмас гулханда ёнарди гўё,
Қўринмас гирдобда оқарди.
Фақат бешинчи кун
Тарк этди уни
Оғриқли хаёллар, хайрият.
Ёришди руҳида шу кунни
Бир қарор, бир тўхтам,
қатъият!...

9

Шу кеча оймуна
Бироз шом еди,
Қора чизиқ эди ҳар ниҳол-новда.
Тоғам нимагадир паришон эди,
Тоғам нимагадир безовта.
Ҳа, деб тўлғанарди,
Бувим сўзича:
«Билмадим, нима жин урипти».
Қани, Нина бўлса, дердим қошида,
Бир боқсам, қошида Нина турипти...
Чиқаётган ойнинг
Қизғиш шуъласи
Юзин ёритарди бошқача.
Ясаниб олганди чамаси,
Бошида нопармон дуррача...
«Мансур, жоним!»— деди,
Қолди жим...
Тоғамнинг кўксига бошини қўйиб.
Тоғам ҳам нечундир ичдан олиб тин,
Қизнинг сочларини силади суйиб...
Бир пайт

Чўнтагидан хат олди Нина,
Туртиниб, бир нима сўзлади аранг.
Қувониб қутлади тоғам аввалига,
Кейин қотиб қолди ҳангу манг...
«Наҳот?!» — деди кейин
Чеккандай фиғон,
Кўзларини узмай қизнинг юзидан.
«Шундай...» деди Нина, лекин шу замон
Ёши оқиб кетди кўзидан...
Мазмуни —
Чекса-да кулфат ва хўрлик,
Балолар ёғса-да кекса бошига,
Тирик қолган экан онаси шўрлик,
Қизини чорлапти қошига!..
— Отанг ҳалок бўлди,
Тортиб не алам,
Бағрим тўла қон! — деб ёзибди.
Ўзинг суянчиқсан, кела қол болам,
Кўзим нигорон! — деб ёзибди
Шу он нафасларим
Бўғилгандайин,
Типирчилаб қолди кўксимда юрак!..
Бундан чиқди... Нина кетади тайин,
Бундан чиқди... кетмоғи керак!..
Ғариб эди тоғамда аҳвол,
Тебраниб турарди эгганча бошин.
Нинада ҳам ғаройиб бир ҳол.
Табассум қиларди,
Оқизиб ёшин...
Шу кеча
Яна бир иш бўлди қизиқ,
Мени ва тоғамни қолдириб ҳайрон,
Нина қўшиқ айтди, сирли бир қўшиқ,
Ўртанган саслари ёдимда ҳамон.
Куйларкан шикаста
Нимовоз билан,

Тоғамнинг юзига юзин сурди у.
Кейин айтиб-айтиб сидқи роз билан
Қўшиқ маъносини тушунтирди у.
Юртидан йироққа тушган бир кимса,
Унинг байтларида очибди тугун.
Юртини соғинган экан алқисса,
Нинанинг ёдига тушибди бугун...

«Висла дарёсининг ўнг қирғоғида
Этаги уфққа туташ ўрмон бор.
Туташ ўрмонзорнинг энг овлоғида
Бир қаср азалдан вайрона ётар...
Вайрона саҳнида ўсар қизил гул,
Уша қизил гулни қумсайди кўнгул!..

Олтин буғдойзорлар устида яккаш,
Айланиб туради шамол тегирмон.
Буғдойзор бир тараф ботқоққа туташ.
Бир тараф кетганча ям-яшил сайхон.
Яшил сайхонаро ўсар қизил гул,
Уша қизил гулни қумсайди кўнгул!..

Кўҳна Варшаванинг тор кўчасида
Ажаб қўрғонча бор, зумрад бўёқли.
Зумрад қўрғончанинг даричасида
Осма гулхона бор, барра япроқли.
Барра япроқ аро ўсар қизил гул,
Уша қизил гулни қумсайди кўнгил..»

Сўнги бор қалтираб,
Тинди қўшиқ ҳам,
Нина жимиб қолди. Тоғам жим.
Жимиб қолган эди наздимда олам,
Дукиллаб уради юрагим!..
Улар ухламади тонггача,
Мен ҳам ухламадим, ўйладим.

Кўрпага бурканиб олганча,
Куйиниб-куйиниб йиғладим...

10

Эртасига Нина
Хайрлашди чин,
Қуш каби шайланиб олис йўл сари.
Бир титроқ бор эди жисмида лекин,
Оқариб титрарди лаблари...
Хайрлашди бир-бир,
Навбатма-навбат,
Ахир тиялмади кўзда ёшини...
Бувимга етганда... неча бир фурсат
Кўтаролмай қолди бошини...
Мени қучиб, ўпди,
Кўнглим безиллаб,
Ёшли чехрасига назар солмадим.
«Унутма» дегандай бўлди шивирлаб,
«Унутмам» дедими... била олмадим.
Бувим ҳам йиғларди,
Пичирлар эди,
Тиллари қовушмай дуодан ўзга.
Тоғам Нина билан бирга жўнади,
Кузатиб қўйгани поездга...
Боққа чиқсам...
Ҳаммаёқ бўм-бўш,
Хувиллаб қолибди тахта сўрилар.
Шафтолига қўниб йиғлайди бир қуш,
Йиғлаб учар эди асаларилар...
Тоғам шомда қайтди,
Қош қорайган чоғ,
Бир хил бўлиб кетдим ҳолига қараб,
Туз ҳам татимади, ўй суриб узоқ,
Ариқ бўйларида юрди тентираб...

Мен полизда
Елғиз хаёл сурдим,
Ажаб манзаралар кўрдим қоришиқ.
Поезд учиб борар... ундан ҳам олдин
Учиб борар аммо сирли бир қўшиқ...
Нина кириб борар
Варшавасига,
Юртининг шамоли сочин силайди.
Онасини қучар, лекин шу дамда
Мансурини эслаб, йиғлайди...
Нина кетди,
Кетди авжи латофат,
Қолди йўлларида термулиб кўзлар.
Чамамда, унчалик куймади фақат
Қишлоқдаги бўй етган қизлар..
Нина кетди,
Буткул кетмади аммо,
Кетди бир нималар қолдириб.
Бир нималар қолди кўзим, кўнглимда
Мени хаёлларга толдириб..
Пиллар ўтди..
Мен ҳам ўнгланиб аста.
Эсимни, ҳушимни ўнглай бошладим.
Мен ҳам ватанимга бўлдим дилбаста,
Мен ҳам гўзалликни англай бошладим.
Ойдан ой ўтдию,
Пилдан йил ўтиб,
Ёндирди бағримда ўтли туйғулар —
Уша Ойдан оқиб, Нинани ўпиб,
Менинг юрагимга кирган ёғдулар...
Ўтли туйғуларни
Изладим яккаш,
Ўтли туйғуларнинг басири бўлдим.
Оқибат, тўлин ой, ой юзли маҳваш
Ва ойдин оламнинг асири бўлдим...
«Сехрли ой,

Савдоли санам,
Саҳарларнинг соҳибжамоли,
Табассуминг остида олам
Сеҳрланган қўшиқ мисоли...»
Ўша сеҳрланган қўшиқни
Айтиб беролмадим мен фақат
Ҳамон хаёлимда ўпаман уни,
Лабларимда оташ тароват...

1974,
Февраль

ВАРАХША

Ватанимиз тарихида душманлар томонидан vayрон этилган жамки ўлик шаҳарлар хотирасига бағишлайман.

Автор

ДЕБОЧА

Хаёллар қанотида
Саргашта юрдим,
Ўзимни талабларнинг
Отида кўрдим.
Юрдим жонсўз-жаҳонсўз,
Юрдим жонҳалак,
Ҳар куни бошим узра
Айланди фалак.
Тилак остонасига
Бошимни қўйдим,
Кўзимни, кўзимдаги
Ёшимни қўйдим...
«Ҳаёт — офтоб тийнадир,
Офтоб сийнадир,
Унда менинг ўзлим,
Шарафим надир?
Борми инсон зотига
Шундай бир инод —
Инсонлик унвонига
Тенг бир кoinот?
Ки унинг осмонига
Талпиниб етсам,
Майлига, ғубор бўлиб
Таралиб кетсам...»
Ёндим — юз очди дилда
Ёруғ бир жунун,

Мурод дарвозасидан
Утдим ўша кун.
Кам эмас, бир мажнунча
Севдим жононни,
Қашф айладим ўзимча
Мен ҳам жаҳонни.
Титроқ-титроқ сўз билан
Ездим номалар,
Ғазаллар... маъшуқларга
Ошиқномалар!
Лекин, чамандан-чаман
Оча берди ишқ,
Кувдим, баланддан-баланд
Қоча берди ишқ.
Билмам, қайси бир оқшом,
Қай бир субҳидам,
Шеър бўлиб юрагимда
Юз очди Ватан!..
Ваган, мен сени борим,
Ҳаётим, дедим,
Сенсан бахтим, баҳорим,
Баётим, дедим.
Титроқ-титроқ сўз билан
Ездим номалар,
Ғазаллар... толенгга
Табриқномалар!..
Завқимни гулга буркаб
Гулдаста қилдим,
Шавқимни ойга буркаб,
Ораста қилдим.
Шу нурли тўлқинлару
Талқинлар оша —
Мен сенинг тупроғингга
Етдим, Варахша!
Келган эдим май нўшлаб,
Қўнглимни хушлаб,

Қолдим «воҳ!» деб қалтираб,
Еқамни ушлаб...
Неъмат, Гулом, дўстларим,
Айтинг, нима бу?
Шаҳар эмас — бу маҳшар,
Мозористонку!..
Бир чеккаси уфққа
Туташиб тушган,
Қўрғонлар қумлар аро
Қотган, увишган...
Гузаргоҳлардан ўтдим
Бесару сомон,
Қабрлар... оҳ, ал-омон,
Яна ал-омон!
Бир минг икки юз ёшли
Вайронадир бу,
Шунча йил кўкка боқиб,
Ҳайронадир бу!
Шунча йил кўкка боқиб,
Алодир, адо,
Сопол синиқларидан
Таралур садо!..
Ўлик шаҳар мудрайди
Наришон ва гунг,
Юзларида мусибат,
Кўзларида мунг...
Саксовулзорда кимдир
Ниграйди беҳуш,
Ҳақни уйғотолмайсан,
Ниглама, ҳаққуш!
Ҳақ ётар яксон бўлиб,
Қоришиб қумга,
Бу ёниқ нодаларини
Чекасан кимга?..
Иўқ, ишонма, сўзимга,
Инглайвер, қушим,

Буюк вайрона узра
Бўзла, беҳушим!
Ахир унинг бағрида
Қурбонлари бор,
Осмонида чарх урган
Армонлари бор!..
Қайтдим ўлик шаҳардан
Кўзга ёш олиб,
Юрагимда дард эмас,
Тийра тош олиб..
Йиллар ўтди, йўл босдим
Довонлар оша,
Айрилмади, мен билан
Қолди Варахша!
Беҳиштосо боғларга
Қўяркан қадам,
Чарх урди атрофимда,
Чарх урди ҳар дам.
Муаззам қасрларга
Келганда ўтру,
Энгашиб қулогимга
Шивирлади у..
У менга асрларнинг
Додини айтди,
Энг буюк ҳақиқатнинг
Отини айтди.
Ватан, фақат гул эмас,
Гард ҳам экансан,
Фақат завқу шавқ эмас,
Дард ҳам экансан!..
Мен ҳам бир фарзанд бўлиб
Дардингни туйдим,
Қутлуғ бир кониотга
Қадамим қўйдим.
Инғилди қатра-қатра,
Тўлди моҳият,

Сўнг сураат келди, сўнгра
Келди хосият...
Титроқ-титроқ сўз билан
Ездим номалар,
Номалар... мозийлардан
Ҳасратномалар!..
У минг йиллик фалокат,
Минг йиллик фироқ —
Қорайган кўзларимга
Кўринди шундоқ...

1

Сана-саксон саккиз... кўклам чоғ эди *
Еллар латиф, ҳаволар порлоқ эди,
Гул ёпиниб, яшнар эди Варахша,
Атрофлари тарам-тарам боғ эди,

Қуёш ҳар кун боши узра куларди,
Ой ҳар кеча осмонида тўларди,
Гул ҳажрида булбул гирён бўларди,
Ариқларда сувлар шарқироқ эди.

Туташ-туташ экинзорлар, ишкомлар,
Осойишта ўтар эди айёмлар,
Мўъжаз-мўъжаз дарчаларда оқшомлар
Парпираган минглаб шамчиरोқ эди...

Қирларида учқур жайрон, оҳуси,
Боғчаларда қумриларнинг «ҳу-ҳу»си,
Базмларда созандалар чолғуси
Сайроқ эди, симобдек титроқ эди.

* Бу— ҳижрий ҳисоб, милодий ҳисобда 706—707 йилларга тўғри келади.

Чин ошиқлар, йигит умри фидолар,
Яратганга чекар эди нидолар,
Висол сари юрса нозик адолар,
Йўлларида ипак гул япроқ эди.

Хамир қориб, нон ёпарди хамирчи,
Учоқ қалаб, ўт ёқарди кўмирчи,
Болғасини гурсиллатиб темирчи,
Руҳи тетик эди, тани соғ эди.

Чор атрофга от елдириб аъёнлар,
Ҳашаматда яшар эди боёнлар.
Савдогарлар кўриб фойда-зиёнлар,
Чопонлари заррин, ярқироқ эди.

Варахшада бозор эди кун ора,
Ҳар қадамда яшил маскан, канора,
Ўн бир ёқда — ўн бир юксак минора,
Арк қалъаси шаҳар ичра тоғ эди.

Миноралар қўл чўзмишди кўк томон,
Кўп сирлардан огоҳ эди осмон,
Бухорхудот вафот этиб ногаҳон,
Маликанинг кўкси алам-доғ эди...

2

Кўзлари ҳасратли, киприги намли,
Мотам либосига бурканган санам,
Чаманларга оқшом чўкиб шабнамли,
Уфқларга шафақ парда тутган дам
Чиқар тароватли, яшил айвонга,
Иироқ-йироқларга хомуш кўз сунар.
Сўнг аста юз буриб жануб томонга,
Узоқ бир тин олар, оғир хўрсинар...
Унда бир маъбад бор, зумрад мақбара,

Нилий кошинлардан сабзаранг гумбаз.
Шу гумбаз остида ётар бечора —
Бухорхудот ўлим уйқусига маст!
У энди сезмайди, балки севмайди,
«Туркон — менинг Турон бегим!» демайди,
Чорласанг, зорласанг, тингламайди ҳам...
Тингласа, эҳтимол англамайди ҳам...
У энди мунаққаш гумбаз остида
Сийнасига совуқ тош босиб ётар.
Уша тош марҳумнинг жонсиз кўксига
Кунлар ўтган сайин оғирроқ ботар!..

Шундай аламлардан, аломатлардан
Фуссали ёшларга тўлиб кетар кўз,
Кўшк ичра парпирар танҳо бир юлдуз,
Ёнишлар нолишлар, надоматлардан...

Эгилган гул каби маъюс бош билан
Уйлар гирдобига узоқ толар у.
Юзларини ювган селоб ёш билан
Ҳасратлар селида жимжит қолар у.
У шундоқ хаёлга чўмиб зиёда
Қайларга йўл олар, қайларга кетар...
Ва лекин қиличдай кескин ифода
Юзида ногаҳон чақнаб акс этар.

Йўқ, ортиқ шам каби куйиб-сўнмайди!
Малика кўнмайди бунга, кўнмайди.
Бесамар, қоронғу хаёллар абас,
Санам айтганига ноил бўлажак.
Юракдан сизгиниб, чорлай олса бас,
Кутгани карамга мойил бўлажак!
Кароматли сўзлар тушар эсига.
Юрагида умид кўтарар тошқин.
Шунда у муаззам Арк ҳовлисига
Зинапоялардан тушади шошқин...

Арк қалъанинг худди шимол бурчида
 Юксалиб туради Қутб минора.
 Қутб миноранинг худди учида
 Айлана айвон бор — хилват, тимқора.
 Шу холи маконда сочларин ёйиб,
 Рутубатли тошга кўксин этиб жо,
 Шахло кўзларидан маржон ёш қуйиб,
 Надоматли Туркон этар илтижо..
 «Кел, Ота Қуёшнинг нури мисоли,
 Тонг юлдузи каби кулиб келгайсан.
 Не кечур энди бу санамнинг ҳоли,
 Ўзинг аён айлаб, ўзинг дегайсан!..
 Кел, Она Заминнинг меҳри мисоли,
 Осмонда ой каби тўлиб келгайсан.
 Не бўлур биргина зурёдинг ҳоли!
 Ўзинг аён айлаб, ўзинг дегайсан!
 Кел, Осаф дарё*нинг дури мисоли,
 Шом шамоли каби елиб келгайсан.
 Не бўлур бечора ватаннинг ҳоли?
 Ўзинг аён айлаб, ўзинг дегайсан!..»
 Дарчада кўринган сўник ҳилолга
 Термулиб, малика йиғлар, қон ютар,
 Ғойиб бир шарпага, ғойиб висолга,
 Ғойиб бир садога, эвоҳ, кўз тутар..
 Ана, тош девордан ажралди соя,
 Қоронғуда ёнди бир жуфт чақин кўз.
 Малика шу неча титроқ сония
 Қараб турди унга довдираб, дилсўз.
 Сўнг ногоҳ ўзига ўзи чанг солди,
 Қиличин қинидан суғуриб олди..
 Оқшом зулматида олмоснинг тиғи
 Яшинворий шуъла сочиб титради.

* О с а ф д а р ё — ҳозирги Зарафшон.

Ва ўша номатлуб сояни худди
Совуқ тош деворга элтиб тиради.
Бир силтов рақибга етар эди, бас,
Малика таниди, лекин: «Эрнафас!..»
Тош қотган йигитга оғир кўз солди,
Шамшир тутган қўли солиниб қолди.
Бир сўз демоқчидай, бўғилди бир дам,
Йўқ, ҳайрат аралаш бир араз билан,
Ўзи ҳам сезмаган аччиқ ноз билан —
Пастак эшиккача отилди илдам.
Қутб минорани тарк этгунча то,
Зинапоялардан таралди садо...

4

Деворга қапишиб, лаби қуришиб.
Сурат бўлиб қотган эди Эрнафас.
Ҳаяжон гупурган тани бўшашиб,
Энди кўкси олди эркинроқ нафас.
Мўъжаз даричага юзини тутди,
Ажал уни бу дам қоралаб ўтди..
Энди нима бўлар? Қалби беомон,
Мажҳул ва хавотир ҳисларга тўлди.
Майли, не бўлса ҳам, лекин шу замон
У бир синоатнинг шоҳиди бўлди!..
Нега у бу оқшом бу ёққа елди?
Нега маликага бунда дуч келди?
Ўзи ҳам билмайди.. Хаёлда фақат:
Узун зинапоя, айлана айвон,
Жисмини ларзага солган ҳаяжон,
Зарчўлпидан учган оҳанг-латофат..
Сўнг кўкдан тушгандек... шом ёғдусида
Ранглари оқарган, сўлгин малика!
Ундаги изтироб, ўтинч, таҳлика..
Айлана айвоннинг қоронғусида
Саждалар, саломлар, таъзим-адолар,

«Кел!» деб ёлворишлар, ёниқ нидолар,
Туманли гаъбирлар, беомон сўзлар,
Қўрқинч ишоратлар, турфа тамизлар...
Малика ёнаркан, унинг оҳидан
Бурчакка қапишган йигит ҳам куйди.
Чидаб туролмади, жилди жойидан.
Тузалмас хатога, мана, йўл қўйди...
Энди не деб ўйлар у тождор малак?
Ҳалок айламасми, этмасми ҳалак?
Балки бу дам юксак, яшил айвонда
Гўзал жориялар уни қаршилар...
У гумонин сўйлар балки шу онда,
Унинг гумонига барча қўшилар...
Шунда нима бўлур бу ишнинг фоли?
Шунда нима бўлур Эрнафас ҳоли?..
Беҳудага шаҳид бўлиб кетмасми?
Ё гулшан умрини овсар мисоли,
Зиндон занжирига нисор этмасми?..
Ўйлай-ўйлай, йигит бир ерга етди,
Қутб минорани охир тарк этди...
Юрди Аркнинг ғарбий бурчига қараб,
Пастқам дарвозани очди қалтираб.
Ҳовлида, айвонда мутолаага
Банд эди отаси — Тўқсон чилангар.
Аслаҳасоз уста шамшир ҳақида
Қадим рисолани ўқирди магар...
Бир зум кўз остидан боқиб қария,
Яна бўлди ҳарфу ҳисоб билан банд.
Уғил-чи, бош эгиб, «Ассалом» дея,
Чироқсиз хонага ўтди дафъатан.
Тўшакка чўзилиб, тўлғанди узоқ,
Бошида чарх урди яна жуфти-тоқ.
Яна маликанинг қўрқинч ва гўзал
Савдойи сурати қошига келди.
Иўқ, ўйлаб турмади Эрнафас бу гал,
Санамнинг бошига титраб эгилди...

«Ҳой, маликам, бўйла фироғинг надур?
Фалакдан шунчалар сўроғинг надур?
Тўғри, қисмат этди толеингни кам,
Қўшиғингга йиғи ҳижо келтирди.
Бухорхудот банда эди, маликам,
У ҳам бандаликни бажо келтирди...
Шунга шунча ёниб, шунча куйишми?
Аламлар домига ўзни қўйишми?
Тоғшод боланг ўсиб борар кун-бакун,
Мулки Бухоронинг эгасидирсан.
Шоҳи жаҳондирсан, соҳиб ҳумоюн,
Элнинг азизию, эркасидирсан...
Бас, нечун белгисиз фироғинг надур?
Фалакдан шунчалар сўроғинг надур?
Келмасингни нечун «кел!» деб чорладинг?
Шунчалар ёлбординг, шунча зорладинг...
Нечун сўз демасдан турмоқдасан жим?
Бунда бир маъно бор мубҳам ва машъум!
Жавоб бер, жавоб бер, гўзал малика!..»
Оҳ, малика яна сўзламас сирни,
У яна суғуриб пўлат шамширни,
Йигитнинг бошига кўтарар тикка!
Қоронғуда шамшир тиғи ялтирар,
Аросатда қолган юрак қалтирар...

5

Эҳ, Эрнафас ботир, чилангар ўғли,
Исми давраларда чарх урган ботир!
Қулочи қамровли, қараши чўғли —
Йигит эдинг, лекин хаёлкаш шоир...
Бедов қанотида яшнаб ҳар сафар
Учганда, шамолга ўчинг бор эди.
Рақиб найзасига тутардинг сипар,
Найза отар бўлсанг, кучинг бор эди.
Ажаб, темир эди билагинг сенинг...

Лекин ҳассос эди юрагинг сенинг
Япроқлар шивир, шафақ яллуғи
Қалбингга қуярди турфа бир ҳолат.
Томоғингни бўғиб ширин бир йиғи,
Руҳингга айларди сирли далолат.
Шунда гўзал байтлар оқарди равон,
Отанг ўқирдию, боқарди ҳайрон...
Ҳассос илғар эдинг, севардинг ҳассос
Табиатнинг алвон қурамасини,
Ранглар, оҳангларнинг титрамасини
Ардоқлай олардинг бир шоирга хос!
Хуллас, шу гўзаллик аталган бало,
Сени ҳам балога этди мубтало...

...Наврӯз шарафига саодатли шоҳ,
Бухорхудот тузди мастона базм.
Хос бир чаманзорки, чароғон, азим,
Шу кеча тонггача бўлди базмгоҳ.
Олмос шамшир ясаб ўша паллада
Чилангар топмишди илтифот-эҳсон.
Кекса отанг билан қийғос даврада
Сен ҳам ҳозир эдинг Эрнафас ўғлон.
Не бало латофат қулф урди унда,
Машъаллар қуёшдек порлаган тунда
Чарх урди даврада юлдузлар, ойлар,
Алёрлар айтилиб, ичилди майлар...
Чарчоқдан йўқ эди лекин асар-да,
Уша нозик-нозик сарпардаларда
Гоҳ сўниб, гоҳида чақнади чақин,
Лекин худди ойдин саҳарга яқин
Яна янграб кетди суғдиёна соз,
Ва унга омухта туркий эҳтирос...
Сурурдан юраклар талпинди, жўшди
Бу ҳам етмагандай, ёниб завқига,
Бардош этолмайин ёшлик шавқига,
Маликанинг ўзи даврага тушди...

Не бало бир санъат кўрдинг, Эрнафас,
Оташ ишваларнинг адоларини,
Утли ғамзаларнинг нидоларини
Симирдинг, симирдинг нафас-банафас!
Уқиб имоларда дил розларини,
Вужудинг титрарди, балки куярди.
Гўзал руҳинг латиф парвозларини
Айт-чи, сендек яна ким ҳам туярди!
Вазирлар, дабирлар, хос мулозимлар
Барча таҳсинини сўйларди бийрон.
Ва лекин сен эдинг маъюс нақадар,
Ва лекин сен эдинг ошуфта, гирён!
Бир офат қонингда чақмоқлар чақди,
Пинҳона-пинҳона ёшларинг оқди...
Бухорхудот вафот этди кейин, хўш,
Улуғ йиғин куни, расми бийъатда —
Яна ўша санам бошдан олди ҳуш,
Мотам либосида, қора ҳайъатда...
Сўнгра ойлар ўтди паришон, сўлғин,
Саргашта хаёллар билан лим тўлғин
Пари қаршисида бўлдинг ҳувайдо,
Бу ёғи кўп оғир, оғир эрур, оҳ!..
Малика кўп ёмон назар ташлади,
Ишқ тўла сийнангга қилич пешлади!..

Сен, чилангар ўғли, Эрнафас ўғлон,
Ўзингга шу нафас ўлим тиларсан.
Лекин, сен, ишқаро ёниб юрган жон,
Малика кўнглини қайдан биларсан.
У телба қисматнинг комига тушди,
Мушкул бир савдонинг домига тушди...
Бухорхудот айтиб сўнгни алвидо,
Кечир, жоним, энди ўламан, деган.
Бошингга тушаркан чигал бир савдо,
Чақиргил, шу замон келаман деган.

Деган, аямасман мархаматимни,
Меҳрим, мададимни, маслаҳатимни!
«Келарман нур бўлиб, соя бўлиб ё...»
Шундай паймон ила ўзни бойлаган.
Махфий кўришмоққа манзил деб ҳатто,
Қутб минорани тайин айлаган...
Нима бу? Умидми, хаёл, таҳлика?
Ғойиб бир шафқатми, алдамчи имдод?
Лекин не бўлса ҳам Туркон малика
Шу ёниқ сўзларга этган эътиқод.
Мана, ўн кундирки, дарё ортидан
Хуфиялар унга етказмиш хабар:
Яқинлашиб келар қонли хавф-хатар,
Малика айрилмиш бор тоқатидан!..
Шунинг-чун у шўрлик нажот излайди,
Шунинг-чун келмасни, кел, деб бўзлайди.
Бор мушкулни сўйлаб солмоқчи бўлар,
Тайин бир машварат олмоқчи бўлар.
Кутгани келмайди бироқ, келмайди,
Айтган ваъдасига вафо қилмайди...
Сен, чилангар ўғли, Эрнафас ўғлон,
Ўзингга шу нафас ўлим тиларсан.
Лекин, сен, ишқ аро ёниб юрган жон,
Бу шўрлик савдони қайдан биларсан...
Малика бу оқшом оҳ уриб неча,
Яна у каромат измини тутди.
Эвоҳки, шу кеча, шу машъум кеча
Қутайба қўшини Жайҳундан ўтди...

6

Саҳар. «Қўзғол!» деган товушлари-ла
Бўғиқ таҳдид солиб, гумбурлайди бонг.
Туннинг уқубатли оғушларида
Бўғила-бўғила бўзаради тонг.
Нечун бемаҳалда довул қоқилур?

Чимқўрғон устида гулхан ёқилур?
Эл келар чувалиб кўча-кўй оша,
Чуввосларга тўлиб кетмиш Варахша.
Гуриллаб халойиқ оқар ҳар ёндан,
Белларида белбоғ ё қайиш камар,
Қўлларида найза, шамшир ва шашпар,
Ҳавода гулғула сузар сурондан.

Ҳар жонда бир сўроқ, тахмин, фаросат!
Жайхун дарё қирғоқ уриб кетдими?
Ёки Эрон яна жиҳод этдими?
Нима бу безовта чорлов, аросат?..

Халойиқдан тиқин, тўлқинли майдон,
Майдон этагида муаззам қалъа.
Улкан мис дарвоза очилур, шу он
Малика от суриб чиқар, дубулға —
Бошида ярқирар, демакки, ғаним...
Демак, жангоҳдирсан яна ватаним!..

Йўқ, асло ғойибдан келмади имдод,
У қисмат юзига кўз солди тикка,
Йиғлаб қолди олтин бешикда Тоғшод,
Саҳарлаб бедовга минди малика.
Бироқ, бегим, бироз кеч эмасми, ҳай?
Ахир, душманинг зўр, душманинг қавий.
Ахир, нақлларда айтилганидай,
Илондан ҳам маккор эрур бадавий!
Уйлаган ўйини қандоқ билурсан?
Кейин тадбирини қандоқ қилурсан?..

Ортиқ видо айтиб нола-фироққа,
Қийиқ кўзларида кин олам-жаҳон,
Жазм этиб қиличга қилич солмоққа,
От суриб боради малика Туркон.
Бедов бургут бўлиб елар, қир ошар,
Ортидан гуриллаб келади лашкар...

Қўшин борар... Лекин Эрнафас қани?
 Ажаб бир руҳият қуршаммиш уни...
 Мана у, қўшиннинг чап қанотида
 Манглайи юлдузли, тўриқ отида
 Жилovní елвагай, бўш қўйиб борар.
 Елларга оловдек тўш қўйиб борар.
 Бироз оқаргандек қорача юзи,
 Қомати қиличдек бир зарбга йиғиқ,
 Чақмоқ чақиб боқар хаёлчан кўзи,
 Зулукдек қайрилган қошлар чимириқ...
 Хаёл уни судраб дала-тузларга,
 Кеча ухлатмади, сарсон айлади,
 Лекин бугун тонгда ўша кўзларга
 Бир карра боқдию — тамом англади!..
 «Тангрим, энди шу безовта жонларни
 Ўзинг қўллаб, ўзинг мадад бергайсан.
 Баттол ғаним оқизаркан қонларни,
 Бошимизга паноҳ бўлиб тургайсан!..
 Тангрим, ситамгоҳга йўл олди санам,
 Қанотида ўзинг ҳамроҳ юргайсан.
 Майли, қоним оқсин, топталсин танам,
 Аммо унга паноҳ бўлиб тургайсан!..
 Ажаб хоки покдир, тангрим, Варахша,
 Унинг иқболини ўзинг кўргайсан.
 Қирғин-қабоҳатлар тўфони оша
 Ўзинг унга паноҳ бўлиб тургайсан!..
 Тангрим, сен шуларни асра омонда,
 Шулар борки, борман — бағри бутунман.
 Варахшасиз Туркон йўқдир жаҳонда,
 Гар Туркон бўлмаса — мен ҳам тутунман!..»

Нақ уфқ тагида душман галаси,
 Қораси ўт кетган қўғайга ўхшар

У бирдан қўзғолди — учиб наъраси,
Бирдан қойим бўлди афсона маҳшар:
Даъват-жазавалар чарх урди, ана,
Ҳавода таллиниб, ёнди яловлар,
Тўқнашди икки тоғ, икки пўртана,
Шамширлар сочдилар чақин-оловлар...
(Ватан, шу қабоҳат олами аро
Бизнинг ҳайқириқни ўзинг тингларсан.
Умрлар қуёши кияркан қаро —
Ўзинг ёш тўқарсан, ўзинг инграрсан!)
Бир зарбга йиғилди ибтидо-абад,
Ҳаёт-мамот қўйди бир-бирга қадам.
Ботирлар савашди лекин оқибат,
Майдонга от солди ҳукмдорлар ҳам...
(Ватан, жаҳаннамнинг оташ ваҳмидан
Жонлар фиғонини ўзинг тингларсан.
Туёқлар зарбию қилич заҳмидан —
Ўзинг фарёд чекиб, ўзинг мунграрсан!)
Солишди икки ёв — икки беомон,
Таналар топталиб, янчилди бошлар.
Фалак қорайдию, қизарди майдон,
Хун бўлиб тўкилди кўздаги ёшлар...
(Ватан, Ватан, бизнинг сўнгги алвидо,
Сўнгги саломимиз ўзинг тингларсан.
Қора қонга ботиб ўлсак мабодо —
Бизнинг ҳолимизни ўзинг англарсан!..)

Қоронғу бир кеча. Машъум сукунат.
Унда-бунда тутар қора гулханлар.
Тун либоси қалин қаватма-қават,
Юлдузлар мўлтираб кўкдан кўз солар.
Лашкаргоҳ мудрайди... Унинг бағрида
Туркон хотин шўрлик тентираб ҳар ён.
У тўхтаб, шивирлар гоҳи-гоҳида:
«Мана бу — Эрйигит, мана бу — Элжон!
Мана бу — Элтузар, ана — Эломон!..»

Тун қуйилиб борар.. Унинг қаърида
Кимдир кезиб юрар сарсон-саргардон.
Жасадларга боқиб, гоҳи-гоҳида
Туркон хотин шўрлик шивирлар гирён:
«Мана бу — Бидундир, мана бу — Муғон!
Мана бу — Вардондир, ана — Армуғон..»
Шу зайил у юриб қадам-бақадам,
Шаҳид ботирларга узри жон айтар.
У дардини айтмас, дардини бу дам
Тун айтар, ер айтар, осмон айтар..
Мана, қаршисида ҳасратга тўлиқ,
Лод қотган кимсага парво этди ул.
Мунғайган сояни танимади, йўқ,
Чодирига томон ўтиб кетди ул..

8

Оламда шундайин махлуқотлар бор,
Шиори: бошқани ғорат қил, яша!
Уларга боису баҳона бисёр,
Сен шуларга дучор бўлдинг, Варахша!
Оламда улар мўл: хазор бор, ҳазор..
Асрлар, насллар давронлар оша.
Уларда на инсоф, на номус, на ор,
Сен шуларга дучор бўлдинг, Варахша!

Сўлим чаман эдинг, сўлим бир диёр,
Бухоро аталган юртга яраша.
Етиб келди гала аждаҳою мор,
Сен шуларга бозор бўлдинг, Варахша!..

9

Яна жанглар бўлди.. Жароҳат, ажал
Кимга тигдан, кимга найзадан тегди.
Яна нелар бўлди.. Хулласи азал,
Туркон Қутайбага бошини эгди.

Олтин, кумуш юклаб жўнатди карвон,
Сулуҳу амниятга ярашиқ товон...
Йўқ, ғаддорнинг кўнгли сира тўлмади,
Шунча еди-ичди, нафси ўлмади.
Мажруҳ ўлжасини чирмаб-чандиқлаб,
Комига оҳиста тортгандай илон,
Бир-бир ютаберди, қийма-қиймалаб,
Чекка-чеккаларда бошлади талон...
Малика хат йўллаб, этди эътироз,
Қутайба жавобан: сайр этиб бир оз,
Варахшани кўриб қайтажагини,
Халққа «амри маъруф» айтажагини
Бир шарт қилиб қўйди тулкиларга хос!..
Худди жума куни аста ғижирлаб,
Катта мис дарвоза очилди равон,
Ғанимлар шаҳарга кирдилар ҳамон,
Қурол-аслаҳалар машъум ғичирлаб...
Қутайба борарди қора тулпорда,
Малларанг чакмону ола дасторда.
Қирғий кўзларини сузиб оҳиста,
Мушукдек милтираб ҳар ён қарарди.
Кўшқу айвонларким, растама-раста,
Боғлар, боғчаларга ҳайрон қарарди.
Арк қалъага етгач, тўхтаб бир қадар,
Ўзни иззатталаб сиймо қилди ул.
Кўз учириб бир пас кошин деворлар,
Мавзун минорларга имо қилди ул.
Лекин пешвоз чиққан биров бўлмади,
«Марҳабо!» деб ҳеч ким пешров бўлмади..
Қутайба ғижиниб ичкари юрди,
Туёқлар тарақлаб таратди садо,
Арк ҳовлида бир тўп оқарганнамо,
Қаҳрли, шиддаткор юзларни кўрди,
Туркон маликани кўрмади аммо!..
Кўриб не-не кишвар ботирларини,
Кўрмагани бундоқ қайсар ҳарифни.

Ен-верига тизиб шотирларини,
Бўғилиб бошлади «амри маъруф»ни...

Қутайба:

Голиб лашкаримиз сизга бу айём
Мумтоз ва мунаввар имон келтирди.
Куфри-иштибоҳни айлаб саранжом.
Қодирга сиғинмоқ пайтидир энди.
Аввали оллоҳдир, сўнг расулиллоҳ,
Демишким: «Валлоҳу зулфазил азим,
Охири халифа — раъиятпаноҳ,
Анносун ало дини мулкиҳим»*
Мусулмонлик нима? Инсонсеварлик!
Оҳи ваҳдат чекиб, иймонсеварлик!
Мусулмонлик — ҳаром луқма емаслик,
Мусулмонлик — ҳаром сўзни демаслик,
Мусулмонлик — ҳаром йўлга юрмаслик,
Ҳаром билан бир қаторда турмаслик,
Узгаларнинг бисотиға боқмаслик,
Юракларни ҳасад билан ёқмаслик,
Шафқатли ва шарофатли бўлишлик,
Адолату инсоф билан тўлишлик...
Кимки фақат меҳнат билан топса нон,
Уша муслим, ўша комил мусулмон!
Кимки фақат ҳиммат билан топса жон,
Уша муслим, ўша комил мусулмон!
Мусулмонни кутар қутлуғ келажак,
Раҳмат уйи мусулмонга бўлажак!
Эҳде... бунинг таърифига тараф йўқ,
Шарафига тенг келгудек шараф йўқ!..

* «Оллоҳ катта эҳсон эгасидир». «Қишилар подшонинг изидан борадилар».

Куйик коржомали, кўн тақияли,
Оловда қорайган Тўқсон чилангар —
Темирдек қўлини тўлғаб долғали,
Қутайба сўзини кесади дангал...

Чилангар:

Тўхта, воиз, шошма, бу ерда биров
Янглиш ва ё хато борга ўхшайди.
Айтганларинг бари бизнинг элга хос,
Бизда шундай низом билан яшайди.
Оллоҳи акбардир сенга у хилқат,
Кимларга хуршиддир, кимларга тангри.
Исмику турфаранг, бирдир моҳият:
Олам коинотнинг хўжа сарвари!..
У қуёш бўб кўкдан ҳаёт таратар,
У ўт бўлиб қозонимиз қайнатар.
Ҳовур бўлиб қонимизда яшар у,
Уриб турган жонимизда яшар у!..
Майли, хўш, баҳс этмай тариқатлардан,
Сўрайлик сен айтган фазилатлардан...
Инсонпарвар, дединг, ўша биздадир,
Иймонпарвар, дединг, ўша биздадир,
Бизнинг элат ҳаром лўқма емайди,
Бизнинг элат ҳаром сўзни демайди.
Бизнинг элат ҳаром йўлга юрмайди,
Ҳаром билан бир қаторда турмайди.
Ўзгаларнинг бисотига боқмайди,
Юрагини ҳасад билан ёқмайди,
Қалби унинг офтоб билан тўлиқдир,
Адолату инсоф билан тўлиқдир.
Меҳнат билан, заҳмат билан нон топар,
Ўз элида ҳиммат билан жон топар.
Эзгуликдан дединг... Ёру, диёр, бас.
Биз учун ҳам азиз, эзгу, муқаддас!
Бас, биздадир ўша самовий имон,

Соҳиб имон биз эрурмиз бегумон!
Ҳар қадамда йўлимизга гов нечун?
Ҳар қадамда йўлимизга гов нечун?
Таҳдид нечун? Талон нечун? Дўқ нечун?
Қиргин нечун? Қирон нечун? Ўқ нечун?..

Қутайба:

Самовийлик — калимаи азалда!..

Чилангар:

Самовийлик — калимамас, амалда!
Самовийми ўлкаларни, элларни
«Иллаллоҳ!» деб ғорат қилиб юрганлар?
Талон этиб етимларни, тулларни,
Юрт бошида қузғун бўлиб турганлар?
Самовийми қон дарёсин кечганлар?
Қонимизни шароб қилиб ичганлар?
Самовийми бошимизни букканлар?
Самовийми ёшимизни тўкканлар?
Юртимизни поймол қилиб беомон —
Юрган шумлар самовийми, ҳеч қачон?
Бу разолат таърифига тараф йўқ,
Тарихларда бу шумликка шараф йўқ!

Қутайба:

Нималар деб алжирайсан, девона?!

Чилангар:

Биласанми, айтганларинг баҳона!
Қиличингда қондир, замон зангимас,
Қилмишларинг тарих учун янгимас!
Олам шоҳид, ҳар бир юртга босқинчи

Эзгуликни шиор қилиб киради.
Бошлар узра ўйнар экан қиличи,
Шиорини такрор этиб туради.
Мана бу нур, дейди, пуркайди тутун,
Мана поклик, дейди, булғайди бутун.
Мана тенглик, дейди, лекин қул этар,
Тарихингга ўтлар қўйиб, қул этар.
Виждон, дейди, виждон йўқдир ўзида,
Ҳуқуқ, дейди, тайин йўқдир сўзида.
Залварини ташлаб худди ўликдай,
Қонларингни сўра бошлар зулукдай.
Бечора эл қолиб бесару сомон,
Шу тариқа яксон бўлар бегумон!
Замин кетар, давлат кетар, дил кетар,
Ўзлик кетар, шавкат кетар, тил кетар,
Ана шундай тугар сен айтган ғоя,
Ана шундай етар бизга ниҳоя!..
Е ёлғонми сўзим?

Қутайба:

Пучдир мутлақо!

Замирида ҳақиқатдан ҳеч вақо!..

Чилангар:

Эса этгил ҳақиқатинг писанда,
Одил бўлиб, айла бизни шарманда..
Кет бу юртдан! —

Мана, бунинг йўли шул.

Қутайба:

Шум мажусий!!

Чилангар:

Айтганларинг икки пул,
Демакки, сен обид эмас, зобитсан!..*

Қутайба:

Шунинг учун йўқсан, несту нобудсан!..

Бир ишорат айлар золим... Шотири —
Узун найзасини отар беомон!
Оҳ уриб, ажалга учган шерсимон,
Йиқилар ўлканинг кекса ботири.
Бағрини чўрт кесиб ўтмишди найза...
Лекин бунга парво этмас Қутайба,
Томоша тугади!.. Энди у пинҳон —
Режасига амал этмоғи лозим.
Энди бош рақибга рост келиб шу он,
Хўрлаб, радди-бадал этмоғи лозим!
Ховлида аросат, сурон, қасирга...
Қутайба қайрилиб, юрар қасрга.
Пишқириб, ўшқириб хонама-хона,
Худди шохдор молдек сузиб борар у.
Хоналарда қилич сирпаб ҳар ёна,
Ҳайкаллар бошини узиб борар у.
Ана олтин кўчқор, нақ тирик каби,
Ана, тигдан у ҳам калласиз қолар!
Орқадан ҳансираб чопган бадавий
Заррин парчаларни тўрвага солар..
Қутайба дамашқий эгри қиличдан
Қадамда бир тамға қўйиб боради,
Санамлар кўзини ўйиб боради,
Еввойи бир нидо солиб севинчдан!..

* Обид - тоат-ибодат қилувчи, зобит — забт этувчи, босиб олувчи.

Лекин нима бўлди? Тўхтади таққа,
Қилич тутган қўли солинди бир дам,
Қаршисида тошмас, жонли бир санам,
Офтобдек юзида сабзаранг парда..
У Бағдоднинг тенгсиз гўзалларини,
Шероз ва Басранинг асалларини
Қўп кўрганди.. Лекин шундайин бир ҳур
Бўлишин этмасди ҳатто тасаввур!
Шунинг-чун хаёли бошидан учди,
Бир зум инсонлиги ёдига тушди.
Лекин шамдай қотиб тура берди у,
Ғўлдираган тили келмади сўзга,
(Маъносиз «Аҳлан ва саҳлан»дан ўзга),*
Ўз лойига ботиб тура берди у..
Лаблари қимтилган париваш Туркон
Боқарди рақибга мағрур, совуққон..

10

Поёнсиз бир ғариб оқшом... Саройда
Шамлар чарс-чурс ёниб, совуқ ялтирар.
Бир пайт Бухорхудот ўлтирган жойда
Беқарор Қутайба энди ўлтирар.
Ўша «амри маъруф» баҳонасида
Қиличини ёвга қаттиқроқ солди,
Не-не жасурларни оёқдан чалди,
Энди у малнка кошонасида
Қағиллаб, қаргадек ин қуриб олди..
Яшар Варахшада фармон билан у,
Лекин юрагини армон қитиқлар.
Саркаш ва беписанд Туркон билан у
Базм айлаб, шоҳона айш этмоқ бўлар.
Пайт пойлаб, чанқоғи ҳаддига етди,

* Одатий лутф: «Бу ерда барча ўз кишиларингиз».

Ишрат айламоққа охир жазм этди...
Поёнсиз бир ғариб оқшом... Саройда
Шамлар чарс-чурс ёниб, совуқ ялтирар.
Бир пайт Бухорхудот ўлтирган жойда
Беқарор Қутайба мағрур ўлтирар.
Пачоқ елкасида абрешим хилъат,
Хинога бўялган соқоли — кулгу.
Қароқчига монанд безовта келбат,
Унг томон қайрилиб, сўлга боқар у...
Кумуш хонтахтада ипак дастурхон,
Мўъжаз зар косалар, биллур қадаҳлар.
Бари ял-ял ёнар, чақнар, чарақлар,
Нақшин кўзаларда шароб-арғувон...
Даврада емакка, ичмакка ружу,
Бир неча басавлат хос мусоҳиблар.
Бир неча қаппайган оч мужоҳидлар*,
Ғализ тилларида нуқул «Алҳамду!»
Ногоҳ созлар янграб кўтарар фиғон,
Эшикда кўринар даъватли жонон!..
Туркон шу қўланса, очкўз тўдага
Боқаркан, шубҳасиз, ёнар, қалтирар.
Ва лекин бош ирғаб сардор тўрага,
Муносиб курсига келиб ўлтирар —
Белида зар камар, юзида ҳижоб;
Муғбача шу замон тутар майи ноб.
Базм қизиб борар пояма-поя,
Машшоқлар пойгакда «Дилхирож» чалар,
Вазмин чайқалади сарҳуш каллалар,
Бўғиқ нидоларга йўқдай ниҳоя.
Ҳамма маликани олқишлар атай,
Кимдир шараф айтар унга ҳирқироқ,
Кимдир шеър ўқийди саёз, тумтароқ,

* М у с о ҳ и б — суҳбатдош, улфат; м у ж о ҳ и д — дин йўлида жанг қулувчи.

Мақтов шалоласи ёғилар селдай..
Лекин битишгандай, қайси бир асно
Барча қаёққадир бўлишар ғойиб.
Уртада шам йиғлар сочини ёйиб,
Бўм-бўш бўлиб қолар улкан базмгоҳ..
Қутайба бу дамни кутмишди узоқ,
Шуниинг-чун кўрсатиб ортиқ ташиалик,
Суйканар санамга, термулар муштоқ,
Мойли кўзларида қора гушналик.
Кимнидир рад этар, кимдандир кечар,
Ваъдалар ёғдирар, қасамлар ичар...

Лекин тикка қалқар оёққа санам,
Зотан, бу фурсатга ҳозирди у ҳам.
У ҳам бай кутмишди қалтис ўйиндан,
Шартта шамширини юлиб қинидан
Қутайбанинг худди бурнига тўлғар:
«Сен, ёввойи тўнғиз, маърака булғар!
Гулни сассиқ алаф, дея билдингми?
Ўзингга тенг, салаф, дея билдингми?
Кўпдан чанқоқ эдинг қора ажалга,
Айт додингни энди тақдир-азалга!..»
Дер-да, шамширини кўтариб азот,
Қулочкашлаб урар, малъум шу заҳот
Гурс этиб йиқилар, нафаси ўчар,
Гўё манфур жони адамга кўчар!..

Йўқ, ўчмапти буткул унинг нафаси
Узоқлашиб, тинаркан қадам шарпаси,
Иблис, эвоҳ, яна кўзларин очар..
Тимирскилаб кўрар чеккасида қон,
Инграр ва кўтарар бўғиқ бир фиғон.
Шотирлари кирар қирғий важоҳат,
Қутайба буюрар қирғин, қабоҳат!..

Сахро этагида қурғоқ бир қудуқ,
 Гўё қабр, гўё тийра бир қафас.
 Шунда азоблардан тинкаси қуриб,
 Алаҳсираб, инграб ётар Эрнафас.
 Ивириқ ўргимчак, ирганч ҳашарот,
 Ҳавоси униққан рутубат макон.
 Узга на бир жон бор, на бирор жонзот,
 Тепада туйнукдек бир тилка осмон...
 Ота ўққа учган ўша машъум кун
 Қора бир аланга ичра қолди у!
 Ҳайқириб, қаҳридан сочиб ўт-учқун,
 Қаттол бадавийга қилич солди у...
 У қайнаб, ҳансираб, қон тиларди, қон,
 Лекин босди бирдан ёвуз оломон.
 Қайириб, тепкилаб, додлатиб уни,
 Танини дабдала этдилар тамом.
 Сўнгра от думига боғлатиб уни,
 Сахрода судратиб юрдилар давом...
 Қудуқда кўз очди... Демакки, ганим
 Уни буткул ўлган гумон этипти.
 Бас, депти шунчалар сарсон этганим,
 Мурдани қудуққа эҳсон этипти...
 Қўллар момоталоқ, оёқлар абгор,
 Кўкраги жароҳат, юзлари шишиқ.
 Жисмида неки узв, неки аъзо бор,
 Бариси тупроққа, қонга қоришиқ...
 Инграниб, танини узди тупроқдан,
 Оғриқ енгди, ҳайҳот, қулатди уни.
 Дод солди у оғриқ, алам, фироқдан,
 Гўёки шу фарёд қулатди уни...
 Яна кўп уринди, яна... Беҳуда.
 Уни бўшатмади қоронғу ўнгир.
 Қудуқ деворлари тик эди жуда,
 Туби чуқур эди, ўпқондай чуқур.

Тиришиб, тирмашиб, бўлди кўп ҳалак,
Лекин чиқармади тийра тор қафас.
Тупроққа қоришиб, тортиб ғужанак,
Алаҳсираб ётди гўё маст-аласт.
Ҳушсиз ётар эди... Лекин сарбасар
Хаёли талпиниб чиқар кенгликка.
Дуч келар отаси — Тўқсон чилангар,
Дуч келар санам — Туркон малика...
Ана... Баҳор эмиш... Наврўзи олам!
Йигит тоғдан қулон овлаб қайтармиш.
Ёнма-ён от суриб келармиш санам,
Эрнафас мастона қўшиқ айтармиш:

«Сенинг сарҳадингга такрор ва такрор
Юрак оташини тўкай, Ватаним.
Токи, боғларингни кўролмай бир бор,
Оташларда куйиб кул бўлсин ғаним!

Сенинг сарҳадингга қадам-бақадам
Юрак қонларимни тўкай, Ватаним.
Токи, дийдорингни кўролмай бир дам
Қонларимга чўкиб, ғарқ бўлсин ғаним!

Сенинг сарҳадингга биллур, беғубор
Кўзим ёшларини тўкай, Ватаним.
Уша денгизлардан ўтолмай зинҳор,
Аросатда қолиб, даф бўлсин ғаним!»

Эрнафас куйлармиш куйиниб гирён,
Тинглар эмиш уни осмон, дала, чўл.
Малика термулиб боқармиш ҳайрон,
Кулармиш ва лекин киприклари ҳўл...

Сароб ғолиб бўлди, уни шу нафас
Учириб кетгандай бўлди бўронлар.
Бирдан сергак торти мажруҳ Эрнафас,

Саҳрони қоплади даҳшат суронлар.
Қўкни тутиб кетди майдонлар чанги,
Учди ботирларнинг бўрон, урроси.
Отларнинг кишнаши, қилич жаранги,
Минглаб туёқларнинг ваҳшат гурроси.
Қайнар эди қўрқинч, қонли савдолар,
Қонли савдолардан қайнарди саҳро.
Янграр эди суғдий, туркий нидолар,
Арабий «Айҳаннос!» янграр эди гоҳ.
Эрнафас тўлғаниб, инграниб хаста,
Деворга суяниб турар эди жим.
«Тангрим!— дерди,— тангрим!..»

Унга пайваста:

«Ватаним, жафокаш, азиз Ватаним!..»
Ана, жанг-жадалнинг икки жабҳаси
Нақ ҳудуқ бошига етиб савашди.
Қимдир фарёд чекди!.. Учиб найзаси —
Қудуққа, Эрнафас ёнига тушди...

12

Саҳро жимиб қолди... Босилди бўрон,
Йироқлашиб тинди қирон, ғулғула.
Эрнафас тепага интилди шу он
Минг бир азоб, минг бир машаққат ила.
Найза учи билан қаричма-қарич
Қудуқ деворига уйдумлар уйди
Боши гир айланди... Кетди мадор-куч,
Неча бор тупроққа бошини қўйди.
Қанча фурсат ўтди... Йигит борини
Сарф этиб, танидан қуйди тер-ҳовур.
Талпина-талпина жисми-зорини
Қудуқ қирғоғига олди ҳайтовур...
Узоқ ётди, узоқ... Кейин кучаниб,
Кўзини тупроқдан кўтарди, ҳайҳот!
Шунча золиммисан, қисмат дегани,

130

Шунча золиммисан, муқаддас ҳаёт!
Саҳрони тўлдириб, минглаб қўй каби,
Ётар эди инсон — авлоди башар.
Бу бир маҳшар эди, ундан ҳам нари —
Яна маҳшар эди, бенаво маҳшар!..
Қорайган саҳрога очиб кенг қучоқ,
Далалар, дарахтзор чаманлар оша —
Ёнар эди туташ силсила бир тоғ,
Ёнар эди туташ — қўрғон Варахша!
Аён эди бари... Сўзсиз ҳам аён...
Мудҳиш бир талончи, босқинчига хос —
Яшнаган шаҳарни янчиб беомон,
Қутайба олганди мудҳиш бир қасос!
Ҳеч бўлди йигитнинг кўрган кулфати,
Чеккан уқубати тамом бўлди ҳеч!
Билмам, қайдан келди яна шиддати,
Билмам, қайдан келди шунча мадор-куч.
Ярали йўлбарсдай сапчиди худди,
Қўлида ярқираб олов найзаси.
Гўё кўчди бирдан саҳро булути,
Бағрида оташу тилда наъраси...
Дўнглаб тирмашиб, ошди қирлардан,
Далалардан учиб, ел каби ўтди.
Сақраб ўтди неча ваҳим жарлардан,
Лов-лов ёнаётган шаҳарга етди!
Бузғун эди бари манзил-хоналар,
Гузарлар, кўчалар кўмир ва тутун,
Ёнарди айвонлар, гул кошоналар,
Қасрлар гуриллаб ёнарди бутун.
Ҳар қадамда ўлик... Узилган бошлар,
Ҳар қадамда бошсиз, оёқсиз тана.
Тупроқ ёнар эди, ёнарди тошлар,
Шаҳар — ёнаётган буюк вайрона!..
«Жониз эмасмиди сукут айласанг,
Тангримиз эдингку, муқаддас олов!
Наҳот, сен ҳам энди човут айласанг

Наҳот, сен ҳам энди айласанг талов?!»
Шаҳар қабристондай бўм-бўш эди, бас,
На бир жон бор эди, на жонзот, ажаб.
Кимнидир чақириб, кимнидир чорлаб.
Яна юра берди шўрлик Эрнафас...
Мана, Арк қалъаси... Таниш дарвоза,
Дарвоза йўқ эди! Уюм олов, кул!..
Қараса склетдай қора ҳавоза
Ҳамон тутаб турар... Тамом, бори шу!
Йигит ўтди ундан... Ҳовли ичида
Ҳамма нарса йиқиқ, сарой чилпора.
Фақат Арк ҳовлининг шимол бурчида
Тутунга ўраниб турар минора..
Ушанга югурди... Чўғдан, оловдан
Қўли, юзларини этди жизғанак.
Ҳатлаб ўтди неча оташ бўғовдан,
Бир руҳ каби ёхуд сармаст телбадек.
Ўтли зиналардан сезмай бир асар,
Эрнафас талпиниб борар баландга.
Ўша зиналарни ямлаб сарбасар,
Ортидан гуриллаб келар аланга.
Етди. Ана, юксак айлана айвон,
Бўм-бўш эди у ҳам, эвоҳки, бўм-бўш!..
Йигит найзасини қўймай, шу замон
Қизиган тошларга яна урар тўш.
Чиқар миноранинг худди қоядек —
Азим ва ялтироқ қуббасига ҳам.
Бир дам тикка турар унда соядек,
Атрофида — ёниб, чарх урган олам!
Шунда олисларда, қуёш тигида
Суригган лашкарни илғайди, ҳайҳот.
У бир фарёд чекар жон аччиғида,
Аламли, армонли, ҳасратли фарёд!..

.
Кимдир йироқлардан чорлар бировни,
Кимдир фарёд чекар, ҳушдан айрилиб.

Туркон хотин шартга тортар жиловни,
Қутб минорага боқар қайрилиб.
Қўзлари қовжираб термулар анча,
Сўнг бирдан сесканар: Эрнафас, ёҳу!
Шўрлик нималар деб қичқирар мунча?..»
Ана, найзасини силкитганича,
Аланга ичида ғойиб бўлар у...
Фалакка чирмашган олов ва тутун
Уни ҳам уфқдан ўчирар бутун!..

ХОТИМА

Қоронғу тун
қон қусгудек
қаро тун,
Шамол изғиб,
шамол тўзғиб,
увлайди.
Лашкар борур,
лашкар аро
бағрихун,
Юрт эгаси —
Туркон хотин
йиғлайди...
Йўллар узун,
кўланкалар
нақ қузғун,
Уфқларда
алангалар
ўйнайди,
От пишқирар,
от устида
сарнигун,
Юрт эгаси —
Туркон хотин
йиғлайди...

Туркон хотин,
Туркон хотин йиғлама,
Ғамларингни
абас айла, бибижон,
Бир дам эркин
нафас айла, бибижон,
Маржон ёшинг
тўкиб, бағринг тиглама!
Ишон, ҳали
истиқболда кураш бор,
«Хўш, гапир!» деб
нобакордан сўраш бор,
Дунёсини
жаҳаннамга ўраш бор,
Умидларинг
сўндирмагин, бибижон!
Ботирларинг
ҳали ўсиб, улғаяр,
«Ё Ватан!» деб
майдонларга от қўяр,
Мард Муқанна
босқинчига ўт қўяр,
Гул юзингни
сўлдирмагин, бибижон,
Товуш бердим
асрларнинг
ортидан,
Эркин, озод
наслларинг
отидан,
Биз фориғмиз
у кунларнинг
додидан,
Бўлмас гамни
бўлдирмагин,
бибижон!..

Лекин, эвоҳ,
алам кетмас, дейди ул,
Айтганларинг
асар этмас, дейди ул,
Тарихларга
ҳукминг ўтмас, дейди ул,
Зорланади,
оҳ чекади, инграйди...
Тарихларнинг
тун қўйинини тўлдириб,
Қонлар ютиб,
гул юзини сўлдириб,
Қандоқ қилай,
мени ғамдан ўлдириб,
Юрт эгаси —
Туркон хотин йиғлайди!..

1975,

Декабрь

МУНДАРИЖА

Армон	5
Тош тугён	33
Қуёш чашмаси	53
Эшикда ой тўлқини	77
* Варахша	99

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978 й.

На узбекском языке

Джамал Камал

ПОЭМЫ

Редактор *А. Шаропов*, Рассом *Т. Ашимова*,
Расмлар редактори *И. Кириакиди*, Техн. редактор *У. Ким*
Корректор *М. Холматова*

ИБ № 288

Босмахонага берилди 22. 10. 77 й. Босишга рухсат этилди 29. 11. 78 й. Формати 70×108¹/₃₂. Босма л. 4,25. Шартли босма л. 5,95. Нашр л. 5,6. Тиражи 10 000. Р 09775.

Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 69-77.

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича Давлат комитети Тошкент «Матбуот» полиграфия йшлаб чиқариш бирлашмасига қарашли 2- босмахонасида 1- қозоғга босилди. Янгийўл ш., Самарқанд кўчаси, 44. 1978 й. Заказ № 556. Баҳоси 95 т.